ETHNOGRAFISCHE MEDEDEELINGEN OVER DE DAJAKS IN DE AFDEELING KOEALAKAPOEAS.

(RES. ZUIDER- EN OOSTERAFD. VAN BORNEO).

DOOR

J. MALLINCKRODT,
CONTROLEUR B.B.

INLEIDING.

§ 1. De bevolking van Zuid-Borneo.

Zuid-Borneo — waarmede in den loop dezer verhandeling bedoeld is: de afdeeling Koealakapoeas — kan naar de bevolking in twee deelen verdeeld worden, n.l.

I. Een breedere of smallere kuststrook met een korter of langer deel van de benedenstroomen der rivieren;

II. de bovenlanden.

De bewoners van het eerstgenoemde deel, hoewel uit verschillende bestanddeelen gevormd, kunnen geacht worden Maleiers te zijn. Het laatstgenoemde bergt een Dajaksche bevolking.

Bij de Westerafdeeling aanvangende, loopt de grens van Pangkalanmoentai aan de Mapan met een grooten, naar de kust reikenden, boog naar Mangkaba aan de Lamandau, vandaar naar de monding Palikodan in de Boelik; zuidwaarts buigende snijdt ze de Aroet bij de Koeala Moea, vanwaar ze oostwaarts gaande de Saroejan bij Tandjoenggaring snijdt. De Mantaja kunnen we voor meer dan de helft tot het kustgebied rekenen, zij is echter, behoudens Tjampaga en Koealakoeajan die Maleisch zijn, een menggebied. De zijrivieren Toealan, Saranau en boven-Tjampaja vormen een Dajaksch gebied. De Katingan is boven Kasoengan Dajaksch, vandaar gaat de grens via Pahandoet aan de Kahajan tot de Koeala Moeroei aan de Kapoeas. Men heeft echter in de onderafdeeling Beneden-Dajak talrijke zuiver Dajaksche vestigingen in het Maleische gebied.

De Maleische bevolking behoort in hoofdzaak tot de Bandja-

reezen; de Maleiers van Kotawaringin staan afzonderlijk en worden de Kotawaringin-Maleiers genoemd. Voorts heeft de bevolking in het Westelijk kustdeel invloed van Madoereezen ondergaan, welke talrijk zijn in Kotawaringin. Ten slotte behooren tot haar nog de geislamiseerde Dajaks, die zich dan veelal tot bepaalde kampongs vormen, zoo b.v. aan de Mantaja, zoo Kertamelia aan de Aroet, Koealamandjoel aan de Seroejan, Tb. Sanamang aan de Katingan. Koealasamba is eveneens Maleisch en voor het grootste deel door Bakoempaiers (bewoners van Marabahan aan de Barito) van Barito uit bevolkt.

De Islamietische invloed is het sterkst merkbaar in het Sampitsche; daar zag ik ook voor het eerst drie getatoueerde hadji's. Behalve de reeds vermelde Dajaksche enclaves in het beneden-Dajaksche en de Mantaja komt een dusdanig Dajakgebied voor in Kortawaringin, vlak bij Pangkalanboen. Deze Dajaks, tot de Mamah Darat behorende, zijn krijgsgevangenen, die een veertig jaar geleden, na een strijd tusschen vorst en Dajaks, zich daar hebben moeten vestigen. Zij hebben geenerlei invloed ondergaan van de nabijheid van het hof, hetgeen wel verbazing mag wekken; zij vormen door de baten van hun tuinbouw het welvarendste deel der Kotawaringinsche bevolking.

Als Dajaks tot den Islam overgaan, worden ze labai (Bandj.) of Moeallam genoemd, en deelen in de opbrengst der zakat. In vroeger jaren was het gebruik, dat bij de kroning van den vorst van Kotawaringin één Dajak overging tot het geloof van den Profeet. Bij de bevestiging van den tegenwoordigen zelfbestuurder heeft dat niet plaats gehad. Terugkeer tot het heidendom werd in deze streken vroeger met het leven geboet.

De Dajaks, die tot het Christendom overgaan, rekenen zich tot de Dajaks of tot de Israni's, maar niet tot de Maleiers.

In de hiervolgende bladzijden heb ik mij ten doel gesteld in hoofdzaken het leven en de gebruiken van de Dajaks dezer streken te beschrijven. Ik zal slechts hier en daar de aandacht vestigen op gebruiken, zooals men die in de Maleische streken kent. Een grondige behandeling daarvan zou het onderwerp eener afzonderlijke studie moeten uitmaken, die thans niet in de bedoeling ligt.

§ 2. De Dajaks van Zuid-Borneo.

Dat deel der bevolking, dat ons meer in het bijzonder zal bezighouden in deze verhandeling, zijn de Dajaks, de bewoners

der bovenlanden. Ze zijn in talrijke onderdeelen te verdeelen, die we achtereenvolgens zullen noemen, om eventueele bijzonderheden daarbij kort aan te stippen.

Zien we dan allereerst naar Kotawaringin. Daar worden de Dajaks naar gelang der rivieren waaraan ze wonen, benoemd, n.l. de Lamandau-, Delang-, Batangkawah-, Belantikan-, Boelik-Mantobi en Aroet-Dajaks; terwijl er voorts nog land-Dajaks zijn, n.l. de Mamah Darat en de Roekoe- (of Mapan-) Dajaks. Naar de legende komen ze uit het Noorden, dus uit de Westerafdeeling; de Mapan-Dajaks zijn in historische tijden hierheen verhuisd. Zij werden vroeger volgens de overlevering door zeven hoofden bestuurd, die elkaars «broeders» waren en elk een stroomgebied regeerden, terwijl vier dier hoofden over de Mamah Darats heerschten. Een uitzondering op een en ander vormen de Belantikan-Dajaks; dezen n.l. beweren, dat ze van Minangkabauers afstammen. Volgens het betreffende verhaal zou Parapatih nan Sebatang, de bekende Minangkabausche wetgever, aldaar geweest zijn, en getrouwd. Velerlei avonturen had zijn zoon Pinang Kaburai, die door zijn moeder werd vervloekt; zijn versteende schip wijst men u nog aan in de nabijheid van Karanganbesi (Boekit Sampoeraga). Ook heeft men poesaka's van den Minangkabauschen Solon, n.l. geverfde doeken, met de geschiedenis van Rama's strijd tegen de Raksasa's daarop afgebeeld.

De Dajaks in de Kotawaringinsche streken worden aangesproken met mamah, terwijl zij de Maleiers baniaga (berniaga) noemen. Dit gebruik zou zijn oorsprong vinden in een verkeerd begripen van den eersten Maleier, die hier kwam (zekere kiai Gadai), een man van Java, volgens de bevolking; volgens Van Gaffron echter iemand van Blitoeng¹⁾. Deze deelde n.l. den Dajaks mede, dat hij kwam om «berniaga»; de bevolking echter dacht, dat dit zijn naam was en noemde voortaan alle Maleiers zoo.

Dat deze Dajaks sterk door het Hindoeïsme beïnvloed zijn, blijkt onder andere uit het feit, dat in Tamiang aan de Lamandau een Boeddha-beeldje — Demang Akar — te zien is; ook, bovengenoemde doeken wijzen op Hindoe-invloed, terwijl voorts de Mamah Darats een legende kennen, volgens welke zij vroeger

¹⁾ Bijdragen Kon. Inst. deel VII (1860), p. 278.

schrijven konden, maar in andere karakters, dat ze eens voor hun toenmaligen vorst een brief moesten overbrengen, die echter wegraakte, en dat ze daarom vervloekt werden met den vloek, dat, als ze ooit nog eens zouden schrijven, hen ongeluk zou treffen. Het heeft mij dan ook uiterst veel moeite bezorgd, deze Dajaksche kinderen naar school te krijgen.

Aan het Kotawaringinsche grenzen de Saroejan-landen, die door een ongeveer 25 K.M. breede strook oerwoud van elkaar gescheiden zijn, waardoor slechts weinige en slechte paden gaan. Ook naar de Mantaja-zijde is de Saroejan vrijwel afgesloten; zoo treft men aan deze rivier nog Dajaks aan, die minder van buiten beïnvloed zijn, alleen van de kust uit begint in de laatste jaren de Maleische invloed door te dringen. Een lange rij stroomversnellingen (drie dagen roeiens) scheidt deze Saroejan-Dajaks van de bewoners aan den bovenloop.

Allereerst zien wij daar de Kahajan-Maleische vestiging Koealamandjoel; dan aan de boven-Saroejan de Koehin-Dajaks tot Bahan, en verder, zoowel aan Mandjoel, Langki en Saroejan, uit de Westerafdeeling overgekomen Melahoi-, Kanindjal- enz. stammen als ook Ott Danoems uit het Katingan-gebied. De Westerafdeeling invloed is hier sterk, maar toch begint ook hier zich de Kahajan-invloed te doen gelden, die verder al de Sampitsche landen beheerscht.

De Mantaja kan wat de bovenlanden betreft gezegd worden geen eigen bevolking meer te bezitten; reeds in 1860, in de dagen van Tagab Koendi, zooals Michielsen weet te melden, weken de eigenlijke Mantaja-Dajaks uit naar de Katingan waar ze in de bevolking opgingen. Reeds lang voor dien waren de verlaten kampongs tot Koeajan overblijfselen van de Maleische vestigingen, die zich $\pm$ 1844 te Tjampaga samentrokken. Wij zien thans nagenoeg de geheele Mantaja geïslamiseerd of bewoond door Kahajanners en Katinganners; alleen de streken tusschen Tjampaga en Saka Doea aan den benedenstroom en de daaruitvloeiende zijrivieren Toealan, Saranau en Tjampaga worden voor een deel bewoond door de Tamoean-Dajaks, een oorspronkelijke bevolking, die echter reeds sterk den invloed der omgeving heeft ondergaan.

De Katingan zelve heeft, naast een gering aantal oorspronkelijke bewoners, vooral Kahajanners als bevolking; het grootste deel der hoofden behoort tot dat volk.

De bovenloop van de Katingan, Sanamang, Bimban, Hiran, Samba, Brani is bewoond door Ott Danoems, die zich onderling alleen in naam onderscheiden naar de rivieren van hun oorsprong. Zoo bv. de Dajak Sabaoeng, Dajak Sahiai, Dajak Doehoi, Dajak Tawahoei, Dajak Raham en Dajak Pananjari. Ook als ze uitzwermen naar elders, behouden ze hun ouden naam; adatverschillen van beteekenis kenmerken hen niet, het zijn meestal stamverschillen (stam in beperkten zin) en geringe taalafwijkingen. Deze Ott Danoems strekken zich ook uit over een groot deel van boven-Dajak en wel het verst langs de Kapoeas, waar ze tot voorbij Djangkang reiken; aan de Kahajan echter blijven ze vrij ver boven Koewalakoeroen.

Het verdere gedeelte van Zuid-Borneo wordt bewoond door de Ngadjoe's, die in verschillende stamonderdeelen deze streken bewonen. Ook deze onderdeelen kenmerken zich slechts door linguïstische verschillen; de adat kan men als eenvormig beschouwen. We konden reeds opmerken, hoe hun invloed ver is uitgestrekt buiten hun eigenlijk geboorteland; men kan in Zuid-Borneo niet reizen, of men ontmoet in de kampongs, waar men aanlegt, zoogenaamde Oloh Kahajan. Zwervers van nature, handelaren uit liefde tot reizen, zwerven ze ver door Borneo heen zooals voor de Barito de Bakoempaier zulks doet. De taal dezer Dajaks overheerscht reeds het grootste deel der Sampitsche landen. De Ott Danoems staan reeds onder hun invloed, en ze dringen met groote kracht door in het bovengenoemde invasiegebied der Westerafdeeling. Het bestuur in de Sampitsche landen hebben Kahajaners nagenoeg geheel in handen. Moest Michielsen in 1880 nog schrijven; «de Kahajaners trachten meer en meer vasten voet in deze streken te krijgen», men kan nu ruim veertig jaar later zeggen, dat ze de overwinnaars zijn in dezen vreedzamen oorlog; tot de overwinning heeft niet weinig meegewerkt hun meerdere kennis, die ze op de zendingsscholen hebben opgedaan.

Kort samenvattend kunnen we dus zeggen: dat de Dajaksche bevolking van Zuid-Borneo bestaat uit een westelijk en noord-westelijk gedeelte, dat onder den invloed der Westerafdeeling staat; een zuid-westelijk deel, dat onder Maleischen invloed staat, een oostelijk en noordelijk gedeelte, dat Ngadjoesch beïnvloed wordt of Ngadjoesch is; en een uiterst noordelijk stuk, dat, hoewel nog vrij zuiver Ott-Danoemsch, toch onder stijgenden

invloed der Ngadjoe's komt, en binnen afzienbaren tijd aan deze inwerking geheel zal zijn onderworpen.

Afkortingen:

K.W. = Kotawaringin.

Sah. = Sahiai.

Ott D. = Ott Danoem.

Sar. = Sarojan.

Kah. = Kahajan.

Kat. = Katingan.

Ng. of Ngad. = Ngadjoe.

HOOFDSTUK I.

De gemeenschap en haar bestuur.

§ 3. De eigenaren van den bodem.

De primitieven achten hun leven beheerscht door een ontelbaar aantal wezens, met hooger krachten begiftigd dan zij zelf zijn; die op elke handeling, door den mensch te verrichten, hun invloed doen gelden. Afhankelijk als ze zijn van den bodem en zijn opbrengst, behoeft het geen betoog, dat vooral die geesten, die den bodem bewonen, zich in de aandacht der menschen verheugen. De Dajak beschouwt de aarde als door een groot aantal dier wezens bewoond, wien hij den naam oeroi (Ott D.), oerai djaja of doewata geeft. Hij zal zich er niet aan wagen ook maar eenig nut van den bodem te trekken zonder allereerst van zijn voornemen daartoe kennis te geven aan die bovennatuurlijke bewoners of zonder hun te verzoeken de plaats te ruimen om hem in het genot der voordeelen te stellen. In ruil daarvoor zal de Dajak een klein offer opstellen, dat de oerai met zijn verlies zal verzoenen.

Wij zien dus, dat de opwonenden op den grond den eigendom van, het opperste recht op, die gronden toekennen aan de oerai, en slechts door middel van bepaalde handelingen profijt van den bodem kunnen trekken. Eenige dezer offers zal ik hier kort ter sprake brengen, ter illustratie; later hoop ik uitvoeriger daarop terug te komen:

- a. Als men met het menabas aanvangt, wordt door de hoofden een offer gebracht bij de dorpsofferplaats panggoel laman (K.W.), kamantoe hoe (Kat.), batoe patahoe (Sah.), patahoe (Mantaja), waarbij den aardgeesten verzocht wordt geen

onheilen over het land te doen komen. De individu brengt eveneens een offer bij zijn aan te leggen bouwveld.

- b.* Heeft men een goeden oogst gehad, dan brengt het hoofd daarna weder een offer en lost eventueel gedane beloften (b.v. het slachten van een kip) in.
- c.* Heeft men bij de Ngadjoe's eenige jaren achtereen een slechten oogst gehad, dan geeft men een groot feest om het dorp te reinigen (manjaki lewoe); men denkt toch, dat in dat geval de oerai verstoord zijn.
- d.* Bij den huizenbouw zal men alvorens met het schoonkappen van het veld te beginnen een offermandje (antjak (Ngad.), kalingkang (Kat., Sar.), rantja (K.W.) met kip en rijst opstellen, met verzoek aan de aardbewoners om van dit offer te genieten en de plaats voor een andere te verruilen, dewijl de offeraar zijn huis hier wenscht op te trekken.
- e.* Gaat iemand uit boschproducten zoeken, dan zal hij op de plaats, waar hij de rivier verlaat en het bosch ingaat, een offer opstellen van kip en rijst aan de geesten der rivier: djata (Ng.), oerai (Kat.). Op de plaats aangekomen waar hij zijn bedrijf wenscht uit te oefenen, zal hij nogmaals offers opstellen: een aan de bodembewoners en een — bestaande uit een ei met rijst — aan de boombewoners (Njaring, Kariaupoedjoet enz.) met verzoek hem behulpzaam te zijn en niet boos te worden als hun woonplaats beschadigd of vernield wordt.

Deze voorbeelden zouden met talrijke andere kunnen worden uitgebreid, waarvan het echter beter voorkomt ze te behandelen bij de beschrijving van de uitoefening der verschillende rechten.

We zien dus, dat geen handeling ten aanzien van den bodem wordt ondernomen, of aard- dan wel riviergeesten worden daarmee in kennis gebracht. Wil dus de mensch zich aan een of andere bewerking wijden, dan zal hij in contact hebben te treden met die hoogere wezens. Zij, die steeds met de geesten eener plaats hebben omgegaan, zijn bekend met de manier van aanroepen, want de talrijke geesten zijn plaatselijk evenzeer verschillend. We zien dan ook, dat de vreemdeling die overgaat tot bewerking van den grond enz. op een ander gebied dan

dat, waar hij vandaan komt, zich zal wenden tot een bewoner van den bodem in kwestie en diens tusschenkomst verzoeken om zijne offers te brengen ¹⁾. Het is dus begrijpelijk, dat, wegens het gemakkelijke verkeer tusschen opwonenden en aardgeesten, aan deze bewoners een zeker recht wordt toegekend, een recht dat vreemdelingen niet hebben, daar zij ten aanzien der grondbewerking afhankelijk zijn van hen, die met de bovenzinnelijke eigenaren van den grond weten om te gaan. Dat recht — dat, boven andere, aan de opwonenden toekomt — pleegt men in later tijd het beschikkingsrecht te noemen, de opwonenden toch zijn vrij om over den bodem te beschikken, daar zij den omgang met de aardgeesten kennen, en weten hoe dezen verzoend kunnen worden met de aantasting van hun grond.

De vreemdeling erkent dit meerdere recht, doordat hij van een kracht, uit de opwonenden gekozen, gebruik maakt; hij erkent daarmee de producten, gewonnen of voorkomende op dien bodem, als in zeker verband staande tot de lieden, die met de oerai kunnen omgaan. Indien de vreemdeling binnen dien beschikkingskring gaat zamelen, zal hij echter daarmee de rijkdommen der opwonenden, die zij zich met slechts weinig moeite kunnen verschaffen, doen verminderen. Wij zullen dan ook later zien, dat voor een en ander de vreemdeling de houders van het beschikkingsrecht zal hebben schadeloos te stellen.

§ 4. De opwonenden.

Gaan we thans na, wie gerekend moeten worden opwonenden te zijn. Om in die bijzondere rechten te kunnen treden, moet men in verhouding staan tot de geesten van den bodem (en van het water). In de eerste plaats wordt men geacht in connectie te staan tot die oerai door het feit, dat men geboren is op dien grond. Het verband tusschen kind en grond blijkt door het feest, dat gegeven wordt ter gelegenheid van het eerste bad in de rivier en van de eerste aanraking met de aarde: mahandang petak (Kat.) djadjak tanah, tenggan awan (Aroet), badjidjak tanah (Sar.), manjaki petak (Sah.).

¹⁾ Wat betreft het bewoond zijn der gronden, oordeelen de Maleiers van Kotawaringin en Sampit insgelijks. Zij noemen deze bewoners Nabi en vereenzelvigen ze met Nabi Adam, vandaar ook dat men vóór de veldbewerking rijst strooit met verzoek aan eventueele aldaar huizende nabi's, het veld te ruimen, aangezien zij daar hun ladang wenschen aan te leggen.

Bij de beschrijving van de gebruiken zal hierop worden teruggekomen.

In de eerste plaats is men dus deelgenoot in het beschikkingsrecht, zoo men geboren is op den grond. Een vreemdeling, die zich in den kring komt vestigen, zal dit recht minder gemakkelijk bekomen. Vooral in vroeger jaren zal in zulke gevallen voorzichtig zijn te werk gegaan; de noodzaak om in elken vreemdeling een vijand te zien, die het op een hoofd gemunt had, zal niet bevorderlijk zijn geweest aan de toelating van die vreemden. Er stonden echter wel wegen open om tot het deelgenootschap te geraken. Volgens de Dajaksche gebruiken toch moet men, trouwende met een meisje uit een andere vestiging, deze volgen naar haar woonplaats. De echtgenoot zal daar dan ook vrijelijk mogen ontginnen enz., om in het levensonderhoud van zijn gezin te voorzien. Bij zijn vertrek echter, hetzij dat hij wegloopt, hetzij dat hij het, na den dood zijner vrouw, beter vindt naar zijn kampong terug te keeren, zullen zijn eventueele tuinen, dan wel voorkeurrechten of genotrechten vervallen aan zijn kinderen, en zoo hij deze niet heeft, aan de familie zijner vrouw, dus oudtijds aan de vestiging.

Wel kan men volledig worden opgenomen in het kringverband, door adoptie. Had het ceremonieel daarvan plaats gehad, dan was men te beschouwen als volgerechtigd lid dier gemeenschap. Ook het gewone drinken van elkanders bloed, gemengd met toewak, dus het sluiten van bloedvriendschap, maakte een en ander mogelijk, dat blijkt ook uit den Katinganschen naam van deze ceremonie: haoerai (één oerai hebbende). Ook gebruikelijk is bij de Ngadjoe en de Ott Danoems de naam hatoendie.

In den tegenwoordigen tijd is zulks anders; men beschouwt thans in Zuid-Borneo als lid van den kring hem, die binnen dien kring in de belasting is aangeslagen, die daar zijn diensten verricht en zijn wang tiga tali (kemit) betaalt. Door den invloed van het Gouvernement toch is een gevoelige slag toegebracht aan den hechten band, die vroeger de bewoners verbond. Hield men zich toen te zamen uit vrees voor overvallen, nadat de rust gewaarborgd werd zag men al spoedig de bevolking naar verschillende streken uitzwermen. De band verslaptte en de nieuw gekomenen deelden weldra in de rechten der andere opwonenden, deelden ook hun lasten.

§ 5. De kring.

Gaan we na wat de oudere publicaties weten te vermelder aangaande de Dajaksche gemeenschap, dan lezen we, dat deze gevormd werd door een elkaar in den bloede bestaande bevolking. Men woonde te zamen in een of meer groote familiehuizen (betang), waarin aan elk gezin een afgeschoten ruimte (priok, lawang) was aangewezen, als zijn verblijf. Werd de familie te groot, zoodat de betang niet meer voor uitbreiding vatbaar was, dan scheidde zich een deel der bewoners af en bouwde zich een nieuwe gemeenschappelijke woning, hetzij deze direct in de nabijheid der vestiging werd opgetrokken, hetzij op min of meer grooten afstand daarvan. Het laatste zal uit den aard de gewone gang van zaken zijn geweest, immers de primitieve wijze, waarop men den landbouw drijft, vereischt een uitgestrekt gebied woeste gronden voor een betrekkelijk gering aantal opwonenden. Men zal dus bij scheiding de nieuwe betang allicht in een gebied hebben opgetrokken, waar de woeste gronden talrijk waren. Meestal zal dit echter aan hetzelfde zijriviertje van den hoofdstroom zijn geweest; wij lezen toch voortdurend, dat de bewoners van zulke kleine stroomgebieden véélal onder één hoofd stonden. Hoe dit «hoofd» zal moeten worden opgevat, onderzoeken we hierbeneden.

We zien als zoodanig aan de Kapoeasilir meer voorname hoofden van Poelau Petak, van Mantangai, Kotabaroe, Masaren, Djangkang. Aan de Katingan waren, ten tijde dat Michielssen daar reisde, evenzoo talrijke hoofden. Toch beschouwde men elkaar niet als vreemden, wanneer men aan eenzelfde hoofdruiver woonde (en natuurlijk van een zelfden stam was). Dit kan uit eenige voorbeelden blijken. We zien in 1839 de geheele Kapoeas-bevolking te hoop loopen op het gerucht, dat Soerapati de Kahajan plunderend en moordend afzakte en van plan was de Kapoeas hetzelfde lot te doen deelen; bij de uitmonding der Troesan in de Kapoeas werd aan Soerapati's bende een verpletterende nederlaag bereid. In 1879 zien we onder leiding van den tegenwoordigen mantri poeloehan Mas Lebihi toen nog Toemanggoeng Matjan Pintoe, de bevolking der Aroel vergaderd om op wraak te zinnen over den asang-tocht van Tahasang (Mantaja), waarbij vijf en twintig inwoners der Samb het leven lieten.

De man uit een andere kampong, maar uit hetzelfde stroomgebied, was geen vreemdeling. We lezen b.v. herhaaldelijk in Schwaner's «Borneo», hoe deze reiziger, die omstreeks 1850 in deze streken rondzwierf, in de balai's buiten de versterking overnachtte; hij was daar dan te zamen met Maleische en Kahajansche handelaren (aan de Katingan); ik herinner me geen plaats, waar hij vermeldt, dat daar ook lieden van de soengai zelve overnachtten. Het zou te dwaas zijn te vermoeden, dat Schwaner steeds in kampongs kwam waar toevallig geen lieden van vreemde kampongs, aan dezelfde rivier gelegen, aanwezig waren; die lieden schijnen dus wel binnen de kotta te hebben mogen verblijven.

Gaat men den tegenwoordigen tijd na, dan hoort men slechts klachten — nadat het Gouvernement de recognitie verboden heeft — over het feit, dat bewoners van een ander stroomgebied de bosschen plunderen; geen enkele klacht vernam ik, direct of middellijk aangaande de tallooze lieden van hetzelfde stroomgebied, die hun voordeel kwamen doen in andermans bosschen. Bij het bestuur der vestiging en het recognitiestelsel zal ik hierop nader terugkomen.

Ik vermeen, naar hetgeen ik terzake vernam, dat in het Sampitsche en in de Dajak-landen de bevolking van het dorp met zijn uitzwermingen beheerder is van het beschikkingsrecht over de door haar bewoonde gronden, maar dat zij dit recht slechts uitoefent op die gronden, die in haar naaste omgeving gelegen en voor het levensonderhoud van de leden der gemeenschap noodzakelijk zijn. Op de verdere gronden had zij evenzeer dat recht, maar de bewoners van het stroomgebied konden daar zonder eenige formaliteit hun voordeel doen; slechts lieden van andere rivieren afkomstig hadden aan bepaalde vormen te voldoen om van den grond eenig voordeel te mogen genieten. Deze stroomgebiedbewoners nu zijn vrijwel altijd van één stam. Slechts de uiterste bovenlanden worden bevolkt door de Ott Danoems, die oudtijds slechts de rivieren afzakten om koppen te snellen, ten ware zij behoorden tot stammen, die hun bosschen in het geheel niet verlieten. De talrijke vestigingen aan den bovenloop der Sampitsche rivieren, die afkomstig zijn van de Melahoi en andere Westkustrivieren, zijn alle van betrekkelijk recenten datum. Behoudens de stamband, die alleen in tijden van gevaar wat hechter werd, bestond geen andere band

dan de gemakkelijke verkeersweg. Deze was iets, dat men gezamenlijk bezat; de oerai's en djata's dezer stroomen waren gemeen.

Hier komen wij op een punt, dat misschien de eigenlijke positie dier oerai's kan aanwijzen.

De rivieren toch ontspringen op bergen, die de bevolking van het stroomgebied beschouwt als de plaatsen, waarheen de zielen hunner afgestorvenen verhuizen. Het ware niet onmogelijk, dat deze riviergeesten en wellicht ook die van den grond te vereenzelvigen zijn met de zielen der afgestorvenen, d. i. met de voorouders. Bij de doodengebruiken zullen we nog eenige gebruiken kunnen vermelden, die wijzen op een zekere betekenissen der rivier voor de overledenen.

De rivier nu schijnt een hechter band te zijn dan de stam. De Ngadjoe's toch, die de geheele onderafdeeling beneden-Dajak bewonen, kenden aan de Kahajan-bewoners voor de Kahajan, aan de Kapoeas-bewoners voor de Kapoeas, het recht toe zonder formaliteiten voordeel te trekken van bovenbedoelde gronden. De andere werden als vreemdeling beschouwd.

Over de toestanden, zooals die in Kotawaringin bestaan, zal ik straks handelen.

De tegenwoordige, door het Gouvernement geschapen, toestand is deze, dat het geheele stroomgebied onder de kampongs is verdeeld, waarbij de grenzen langs rivieren en paden zijn aangewezen. Hoe dit oudtijds was, vond ik nergens vermeld en ik vernam ter zake niets, dat dienen kan ter opheldering. Men verklaarde vroeger als vreemdeling de permissie tot zamelen te vragen aan de naastbijzijnde vestiging. Er schijnen dus in die dagen geen bepaalde grenzen te zijn geweest. Waarom ik desalniettemin de kampong als houder van het beschikkingsrecht aanneem, zal bij de recognitie blijken.

§ 6. Het bestuur van den kring.

Om het bestuur der gemeenschap na te gaan moeten we allereerst tot die mededeelingen terugkeeren, die ons over de tijden ten dienste staan, toen het Gouvernement zich niet — of nagenoeg niet — met de Dajaks der binnenlanden bezig hield. Wij treffen dan nergens gegevens aan, die op een eenhoofdig bestuur wijzen; het zijn de oudsten, die het bestuur voeren, en dan nog slechts tot zekere hoogte.

De familie, die in de betang samenwoonde, koos zich eenige oudsten — bakas lewoe (Ng.) onghoen obboe (Sar., Ott D.), hadji (K.W.), orang kaja (Delang) — die te zamen de algemeene zaken regelden, doch verder, in de particuliere aangelegenheden der gezinnen, niet den minsten invloed hadden. Bij zeer belangrijke kwesties, de gemeenschap rakende, hadden ook de overige leden een woordje mee te spreken. Vooral was dit het geval bij snelzaken, als de familie in haar geheel de sa-hiring (tanggoel) moest opbrengen.

Deze oudsten waren, al dan niet oud in jaren, menschen van ervaring en invloed; gesproten uit den eersten stand, waren ze zoo mogelijk opvolgers van hun vader of broeder.

Hoewel door middel van verkiezing tot hun ambt gekomen, kan men toch nagenoeg spreken van een erfelijk ambt. Had de candidaat geen gebreken, dan koos men den zoon, of koos een nastaaend familielid, meestal in overleg met het vorige hoofd, dat reeds bij zijn leven daartoe voorstellen deed aan zijne medebestuurderen.

Over het algemeen nu zien we, dat één dier oudsten als hoofd wordt aangemerkt. Dit was dan meestentijds iemand uit de oudste vestiging; men noemde hem den mantir hai. De onder hem staande betangs hadden elk ook een vooraanstaande oudste als primus inter pares, een persoon die na moepakat de te treffen maatregelen nam. Ook den mantir hai zien wij geen andere bevoegdheden hebben dan die, welke men hem bij wege van moepakat verleende en dan alleen voor algemeene zaken; ook hij had niets te maken met individueele kwesties, en had ongevraagd zich te onthouden van inmenging in de privé aangelegenheden, andere betangs rakende. Buiten zijn ressort had geen dezer hoofden eenigen invloed, behalve indien gemeenschappelijk gevaar dreigde; dan zien we de naburen of stroomgebiedbewoners zich vereenigen om de naderende onheilen af te wenden.

Bij tijd en wijle verschijnt in de geschiedenis een hoofd, dat ook invloed buiten zijn eigen gebied bekomt. Ik noem b.v. een Toemanggoeng Nicodemes van Poelau Petak, die een gewild raadsman was van andere hoofden; zijn groote ervaring, bereidheid enz. deden anderen naar zijn raad luisteren. Ongevraagd had ook hij geen invloed. Een ander persoon was Toemanggoeng Toendan van boven-Kahajan, die zijn wil ook ongevraagd aan

zijn naburen als wet wist voor te schrijven, echter door geweld en brutaliteit. Groote rijkdommen had hij zich op deze wijze bij elkaar gestolen. Zijn eigen zoon echter verklaarde mij, dat hij geen hooger macht bezat dan die van elk ander kamponghoofd; alleen de vrees voor zijn woestheid deed zijn wil wet zijn; dadelijk na zijn dood was echter van zulk een macht geen sprake meer. Wij zien dus, dat een bestuur van het stroomgebied als geheel of van een deel daarvan niet op de adat berust.

De oudsten voerden allerhande titels: patih, singa, matjan, dambong, djaja enz. zijn wel de meest voorkomende. Zij, die wat hooger in aanzien stonden, voerden den titel toemanggoeng, demang, raden enz.

De aangelegenheden, die slechts het gezin (koeantan, kabali lawang) raakten werden binnenskamers uitgemaakt, tenware de rechter er aan te pas kwam. In dat gezin was niet alleen de vader baas, maar ook de vrouw wist haar meening kenbaar te maken. De vrouw is dan ook in de Dajaksche gemeenschap een factor, waarmee rekening moet worden gehouden. Eenige malen zien we een vrouw als hoofd optreden; in andere gevallen zien we als hoofd een man, wiens vrouw de macht oefent. Niets gebeurt tot heden toe in het Dajaksche huisgezin, zonder dat de moeder daarin is gekend.

Toen het Gouvernement meer intensief bestuur ging uitoefenen, stelde het kamponghoofden aan met den titel pembakel; de oudsten kent onze ambtenaar niet, hij vermoedt dat elk man met grijze haren een oudste is, en vergeet dat er standen bestonden en nog bestaan.

§ 7. Standen.

Sinds de schepping der wereld hebben twee soort van menschen bestaan, n.l. de vrijen — orang kaja (Delang), orang soeka (K.W.), oloh tatan (Kat., Kah.) — en de onvrijen — hoeloen, djipen —. De door de Goden gegeven voorschriften aangaande huwelijksrecht hielden ondermeer het verbod in, om uit den eenen stand in den anderen te trouwen; er zijn echter ceremoniën, door het voldoen waaraan men zich, hetzij alleen voor zich zelf, hetzij voor zich en zijn nazaten, uit dezen stand kan verheffen. Dit was dan het huwelijk door middel van betaling van een extra-bruidschat: taboes lajoen (K.W.), batang ompat pong (Sar.) d. i. «het hoogere uit het lagere bereiken» (§ 91). In Kotawaringin kwamen

daardoor in hooger stand, n.l. in den middenstand (welks ontstaan menschenwerk is), dien men maharika of mardahika pleegde te noemen. Elders werd de afkooper opgenomen onder de oloh tetak, maar zijn kinderen hadden, indien zij met een oloh tetau trouwden, wederom den hoogen bruidsschat te betalen.

De djipen's van Sampit en van de Dajaklanden waren in twee groepen verdeeld, n.l. de eigenlijke erfelijke slaven, rewar, en de pandelingen (djipen); een derde categorie vormden zij, die wegens brandstichting tot slaaf geworden waren, de z.g.n. kahasoe.

Om uit den stand der onvrijen (uitgezonderd dien der pandelingen) tot den hooger stand te komen bestaat in de Dajaklanden een kostbaar ceremonieel, dat ik later uitvoerig zal behandelen. Had men daaraan niet voldaan, dan werd men niet geacht een ware vrije te zijn. Toen de slavernij eindigde, werden wel is waar vele lieden zonder meer vrij; maar nog heden kan men één voor één de afstammelingen van gewezen slaven aanwijzen, en nog heden zullen ze hun stand hebben af te koopen als ze huwen willen met een oloh tetau.

De oloh tetau kon oudtijds door ongelukkige omstandigheden, of door verkwisting in den stand der onvrijen te recht komen; doch nooit kon hij erfelijk slaaf (rewar) worden, behalve indien hij kahasoe werd.

Laat ik dan eerst aangeven, hoe men uit de dienstbaarheid verlost werd:

1. Doordien een man of vrouw der oloh tetau met een vrouw of man der onvrijen in ontucht leefde; in dat geval moest een boete worden opgebracht gelijk aan de taboes lajoem, vermeerderd met de boete voor ontucht (desa).

2. Door zich vrij te koopen. De slaaf geeft zijn heer kennis van zijn wensch zich vrij te koopen, de afkoopsom wordt vastgesteld, en de slaaf geeft aan oudsten en andere kamponggenooten kennis van het aanstaande gebeuren. Tevens benoemt hij zes getuigen. De heer geeft nu aan hem, die hem betaalt, en eventueel aan elk lid van zijn gezin, dat zich vrij koopt of dat in den vrijkoop is begrepen, een poppetje van ijzerhout, de z.g.n. pasah tegoeh. Deze betaling heeft plaats ten overstaan der kamponggenooten. Door den afkooper worden talrijke varkens geslacht, waarna hij de som betaalt en het popje ontvangt, hetwelk hij direct overgeeft aan een ander lid van den hoogsten stand, kundig in het ter zake vereischte ceremonieel (pangoeroes).

Deze nu raakt driemaal met de pasah tegoe het hoofd van den vrijkooper aan, terwijl de tweede (de toekang tawoer) een en ander den meester en de aanwezigen mededeelt. Daarbij strooit hij rijst op den grond. Vervolgens wordt den gewezen slaaf een varkenspoot een oogenblik in den nek gelegd. Men verlaat het huis, en aan een doerianboom wordt, ongeveer 3 depa hoog, de pasah tegoe opgehangen, waarbij wederom door den toekang tawoer rijst gestrooid wordt en het ceremonieel bovenvermeld wordt herhaald, met uitzondering van de aanraking met de pasah tegoe. Men gaat daarop naar de rivier, waar de voormalige slaaf en zijn meester, de pangoeroes, de toekang tawoer en de zes getuigen zich baden; zijn ze naar huis teruggekeerd dan wordt het feest voortgezet met eten, drinken en dronken zijn. Daarmede is de slaaf tot tatau geworden.

Gaan we thans na, hoe men uit de tatau-kringen, behalve dan door het worden van pandeling, tot den stand der erfelijke slaven kon afdalen.

Indien men schuldig was aan het verbranden van eens anders huis, waardoor de eigenaar behalve zijn bezittingen ook zijn gezin of het leven verloor, zoo moest de dader de waarde der vernielde goederen, alsmede het wergeld (sahiring, tanggoel) voor de omgekomen personen aan de erven betalen. Was hij daartoe niet instaat, dan werd hij met zijn gezin slaaf der erven. Deze soort van slaven noemde men kahasoe, slechts door betaling van de zeer hooge boete konden zij de vrijheid verkrijgen. In den regel bleven de kahasoe gescheiden van den meester wonen, maar als deze eenige hulp noodig had, zoo was de kahasoe gehouden deze te verleen. Zijn eigendom kon door den meester worden genomen, als deze dat wilde. Om der wille van groote diensten, den meester bewezen, kon deze den kahasoe zijn vrijheid desgewenscht hergeven.

De slaven hadden geenerlei rechten; zij moesten hun meester behulpzaam zijn in diens bezigheden, en slechts nu en dan zien we, dat hun toegestaan wordt afzonderlijk te gaan wonen. Zij zijn geen deelgenooten in den grond; bij het ceremonieel van den vrijkoop zien wij dan ook, dat door middel van het rijststrooien, het ceremonieel onder de doerian en het bad, de bewoners van aarde enz. in kennis worden gebracht met het gebeuren. Eerst daardoor wordt hij deelgenoot in het beschikkingsrecht op den grond.

Het werk, door slaven verricht, kwam den meester ten goede. De uitgestrekte rotan-bosschen der kampong Rantaupoeloe (Sar.), die ongeveer een uitgestrektheid van twee dagreizen hebben, komen geheel toe in inlandsch bezitrecht aan de erven Toemang-goeng Timpoen, die met zijn talrijke slaven de rotan daar heeft geplant. De afstammelingen dier slaven hebben geenerlei recht.

Uit den hoogsten stand nu kwamen de oudsten voort. Dezen werden door de gezamenlijke vrijen gekozen. We zagen reeds, dat daarbij veelal zoo mogelijk een zoon of schoonzoon of broeder werd gekozen als opvolger. Met het hoofd was het evenzoo, en ook de mantir hai werd door allen gezamenlijk gekozen. Het is niet noodzakelijk, dat hoofd of oudsten oud van jaren zijn; op ervaring en kundigheden werd gelet, op kracht en voor velen in den ouden tijd op moed, of wat men moed noemde. Dit was vooral een vereischte voor den mantir hai, die eigenlijk slechts in tijden van gevaar gehoorzaamd werd of iemand aanwees, wien men moest gehoorzamen.

§ 8. De groote kring.

Aangaande den grooten kring, het stroomgebied, hebben we reeds gezien, dat een hoofd of bestuur niet bestond. Dit viel reeds in 1880 aan Michielsen op, die toenmaals deze streken bereisde; men leest op p. 37 van zijn reisrapport, zooals dit is opgenomen in T. B. G., deel XXVII, 1882.

«Ik verzweeg hem (Raden Pakoe) voorloopig dat ik de volkomen mislukking zijner pogingen voor meer dan waarschijnlijk hield, wegens de machteloosheid der hoofden in deze streken (Katingan) om zich zelve of eene door hen te sluiten overeenkomst te doen eerbiedigen»;

en verder op p. 55:

«Bij zijn (Raden Pakoe's) vertrek van Melahoei had hij in de meening verkeerd, dat hier, evenals daar, een algemeen, werkelijk gezagvoerend, hoofd bestond, tot wien hij zich zou kunnen wenden, maar hij (was) in die verwachting teleurgesteld.»

Wie waren dan die hoofden, van wie Michielsen en anderen spreken, hoofden met hooge titels en uitgestrekte gebieden, soms heele stroomgebieden?

Zulke hoofden ziet men omstreeks 1850 opduiken ten tijde dat het Gouvernement zich eenigermate begon te bemoeien met deze landen. Toen werden hoofden aangesteld, belast met het

districtsbestuur, zoo b.v. Toemanggoeng Nicodemus, Toemanggoeng Singa Negara (Kat.), Toemanggoeng Kidong (Sar.), enz. Onverschillig of in hun aanstellingsbesluit (van den resident) staat, dat zij landschapshoofd, of dat zij districtshoofd waren, zij waren geen hoofden uit de adat gesproten, maar Gouvernements-hoofden.

In de dagen, toen het nog uiterst gevaarlijk was om in deze streken te reizen, liet men de zaken liefst over aan iemand dien men vertrouwde (Nicodemus), of aan iemand, die door middel van de hem verstrekte tjap genoeg bij elkaar kon stelen om het Gouvernement een klein deel van het aldus verkregene als «hoofdgeld» af te dragen. Nog voor 1847 leest men hoe in de Katingan een djoeragan was gevestigd, die voor het Gouvernement de gelden inde, maar de Dajaks zoo dermate wist te knevelen dat dezen hem en zijn familie verdreven uit zijn vestiging aan de monding; het Gouvernement was genoodzaakt een nieuwen djoeragan aan te wijzen. Overigens stonden de Dajaks geheel onder hun eigen bestuur dat een vestigingsbestuur was.

Dit nu is een der redenen, waarom ik acht, dat de kampong de houder van het beschikkingsrecht is; dat het stroomgebied geen bestuur had om dit recht te beheeren.

Deze grootere kringen nu hebben zich herhaaldelijk verheugd in de aandacht van het Gouvernement. De riviergebieden werden weer in partjes verdeeld; een zelfde bevolking zien we in twee adatgemeenschappen wonen aan dezelfde rivier en zonder meer in elkaars gebied zamelen. Erger dan dat, we zien in 1908 door het Gouvernement als adathoofd der Kahajan Tengah aangewezen zekeren Micha Mambat, een slavenkind; was het wonder, dat deze functionaris binnen korten tijd zijn ontslag moest vragen? We zien vreemdelingen «adathoofd» worden; het bestuur poogde zelfs volbloed Maleiers dit ambt te laten vervullen, maar dat vond dan toch de bevolking te bar en zij klaagde. Deze hoofden kan men dan ook slechts noemen: Gouvernementshoofden, bezoldigt door het volk, niet gekozen door het volk maar aangewezen door het Gouvernement, hetgeen blijkt uit de verkiezing in Tengah Kahajan in 1920, waarbij met de wenschen der bevolking geen rekening is gehouden.

De groote kring bestaat dus als beschikkingskring, niet, maar de bewoners van zulk een stroomgebied hebben wel zekere voordeelen om de woeste gronden, die niet al te dicht bij de

gemeenschap, welke dat recht wél heeft, gelegen zijn, vrijelijk te ontginnen en profijt te trekken van dien bodem.

§ 9. De rechten, uit het beschikkingsrecht voortvloeiende voor de leden van den kring.

Het zamelrecht. We hebben boven (§ 3) gezien, hoe bij het zamelen eenige offers zijn te brengen, die het gemakkelijkst te brengen zijn, door hen, die de geesten kennen. Het zijn offers aan water-, aard- en boomgeesten. De deelgenoot in het beschikkingsrecht is dus niet verplicht zich hulp te verschaffen, hij kan dit zelf, daarom is het niet noodzakelijk voor hem, kennis te geven aan zijn mededeelgenooten. In sommige streken (K. W. Kat.) is het echter noodig, dat men zijn hoofd kennis geeft van zijn voornemen; immers men laat vrouw en kinderen achter, die dus — in geval van nood — de hulp der familieleden, en in het bijzonder, zooals we later zullen zien, die van het hoofd zouden noodig hebben.

Door het uit zamelen gaan krijgt men alleen recht op de producten die men won, rechten op den grond zelve kunnen daaruit natuurlijk niet ontstaan. De deelgenoot, die, door het feit zijner opwoning, recht had om van die gronden profijt te trekken, mocht echter met zijn geheelen buit aftrekken. Wij hebben ook gezien, hoe dit van het stroomgebied geldt, mits niet de naaste omgeving van de vestiging, die de bevolking zelve van het hoogstnoodige moet voorzien, wordt bezocht. In dat geval toch moet ook de stroomgebiedbewoner zich tot de oudsten der betrokken vestiging wenden, en krijgt dan meestal nul op zijn rekest.

Het boschproducten zamelen — satiar (Ngad.) mantjari (Aroet), manjadoe (Mapan) — zal zich oudtijds, behalve tot gebruikshout en rotan bepaald hebben tot de voor verkoop geschikte producten. Dit waren te dien tijde houtsoorten, die elders niet voorkwamen, maar een of ander groot nut hadden voor de inlandsche industrie (b.v. de prauwenfabricatie) of die, welke op de wereldmarkt gewild waren, als garoe-hout, rotan en eenige luxe houtsoorten.

De exploitatie der rivierproducten bepaalde zich behalve tot de eigen vischvangst, tot het wasschen van goud, dat hier veel, daar weinig, elders heelemaal niet voorkwam. Een product, dat niet slechts onder de Dajaks voor sieraden gebruikt werd, maar dat tevens een gewild ruilartikel was om zich de zoo noodige producten van benedenstrooms te verschaffen.

We zien nu, dat juist deze zeer kostbare producten als garoe-hout en goud, op uiterst moeilijke wijze verkregen worden doordat de geesten dier producten, of die, welke daarmee in verband staan, veeleischend zijn. Men moet zich voor allerhande zaken in acht nemen.

Voor het goud moest men naar de ilir zien, mocht zijn beenen niet laten hangen, mocht men geen onkuische taal spreken enz. Men zou bij veronachtzaming ziek worden, of een ander ongeluk zou den schuldige treffen. Het garoe-hout verheugde zich in nog grooter aandacht. Op dit product uitgaande, mocht men niet alleen niet den naam van het product noemen, maar men had zich aan een pali-taal te houden. Trof men een boom aan, die het reukwerk inhield, dan had men in de eerste plaats een offer aan dien geest te brengen; had men den boom geveld en vergat men de pali-taal te spreken, men zou voor zijn oogen deze kostbare zaken zien verdwijnen. Nog heden volgt men die voorschriften; tallooze malen vertelde men mij voorbeelden van een dergelijk tjelaka¹⁾).

Wij zien dus dat het nagenoeg ondoenlijk is om, als men niet voortdurend met deze geesten verkeert en door opwoning tot hen in connectie staat, die gebruiken te kennen.

De vreemdeling uit andere vestiging zal dus goed doen zich van hulp te voorzien. Hij heeft dus niet de rechten, die hem op de woeste gronden van het stroomgebied ten aanzien van andere producten toekomt; hij staat tegenover deze zaken even onkundig als elke andere vreemdeling. We zien dan ook, dat om garoe en goud te winnen elke niet in de vestiging, waaronder de zamelplaatsen ressorteeren, deelgerechtigde zich moet voorzien van een vergunning en de daaraan verbonden lasten zal hebben te dragen. Zij vallen evenals de naaste omgeving onder het directe beschikkingsrecht. We zien tevens, dat het weinig voorkomt, dat de vreemdeling vergunning krijgt. Eenigszins anders staat het op die plaatsen, waar met het zamelen van goud een schamel dagloon kan worden verworven, waar men het dan ook meestal door vrouwen ziet doen als bijverdienste, vooral in streken waar men op veel gemakkelijker wijze

¹⁾ Bij de diamantwasscherij in het Martapoerasche heeft men dezelfde gebruiken; bij veronachtzaming hoort men de op die plaats aanwezige diamanten snel het hazenpad kiezen. Van de kamferwinning te Baros wordt ook gesproken van een pali-taal.

zich een hoog loon kan verschaffen door andere producten te verzamelen. In zulke streken (bv. de midden-Kahajan) zien we, dat de bevolking zich niets aan de zandbanken gelegen laat liggen en de winning vrij is. Hoe men dit algemeene recht om profijt te trekken van de producten van den bodem door handelingen van onderhoud voor korter of langer tijd kan onttrekken aan de gemeenschap zal later blijken.

Behoudens dit recht tot zamelen kan men tevens het wild der bosschen en de visschen der rivieren vrijelijk jagen, mits men maar zorg draagt, dat de gemeenschap niet in gevaar wordt gebracht. Dit laatste kan voornamelijk gebeuren door de vischvangst, indien men het water met toeba vergiftigt, zal men hebben te letten op den afstand, waarop een kampong gelegen is, men zou anders behalve visschen ook menschen kunnen vergiftigen. Aan de Lamandau, waar men dit vergrijp noemt toeba Roba Kara pampoeh, staat daarop een straf: bosi sabelas kapala Tadjau ($22 \text{ mangkok} = 22 \times f 0.25 = f 5.50$), bij welke betaling in goederen 1 pot tadjau, ter waarde van f 2.50 moet zijn, alsmede badap sangkolan (de ingrediënten van een bezwering), zijnde dit 1 kip, 1 armband, 1 stuk ijzer.

De toeba-visscherij kan de gemeenschap nog op andere wijze in gevaar brengen. Indien een langdurige droogte het gewas, dat pas geplant is, dreigt te dooden, houdt men de toeba-partij als regenbezwering. Gaat nu iemand midden in den drogen tijd met toeba visschen, dan zal regen komen en de ladangs zullen niet gebrand kunnen worden. Deswege wordt door de Mapan-Dajaks op deze overtreding der adat een boete gesteld, n.l. een tadjau boekong benevens badap sangkolan.

Wij zien dus eenige beperkende bepalingen ter zake. Verder mag men overal, in het bosch en de rivier, jagen; ook van vreemdelingen vergt men geen vergoeding, behoudens in eenige streken in boven-Dajak.

Ook hier kan men door werkzaamheden te verrichten uitsluitend rechten erlangen, die hieronder genoemd zullen worden.

Jaagt men en vangt men het wild op gronden aan het profiteerrecht der kampongbevolking op dat tijdstip onttrokken, dan zal men hem, die eenig recht op den betrokken grond heeft, een aandeel in den buit moeten toekennen.

In sommige streken — ik hoorde het slechts aan de boven-Katingan — moet de vreemdeling — lees; bewoner van een

ander stroomgebied — indien hij op klasi's of badaks uitgaat en met buit terugkomt, een kleine gave aan de deelgerechtigden afstaan. (Klasi's zijn roodharige apen met staart, die, als ze oud zijn, de zoo waardevolle galiga-steenen bevatten, Men zegt, dat slechts apen, die van ouderdom kromhandig zijn en niet meer kunnen klimmen deze steenen bevatten).

Ten slotte komen we dan tot het voornaamste recht dier opwonenden, het recht n.l. om de woeste gronden te ontginnen en door bebouwing zich voordeel te verschaffen van dien bodem.

§ 10. Het ontginningsrecht.

Aan de leden der gemeenschap staat het vrij te ontginnen; wij zagen reeds in § 3 hoe, alvorens men met landbouw-werkzaamheden gaat beginnen, door de hoofden een gemeenschappelijk offer wordt opgedragen, en hoe de particulier nog eens bij zijn veld zulk een offer brengt.

Door het feit der ontginning nu vestigt de ontginner, te zijnen bate een recht, dat hem met uitsluiting van anderen in het genot stelt van datgene, wat de bodem hem opbrengt. Hij vestigt alzoo een genotrecht en onttrekt daarmee dezen grond voor korter of langer tijd aan het beschikkingsrecht der deelgerechtigden. Het is dus noodzakelijk, dat het hoofd op de hoogte is van de ligging van het veld, opdat niet anderen zouden treden in reeds gevestigde persoonlijke rechten. Men gaf daartoe dus kennis aan zijn oudsten, dan wel aan zijn hoofd; voor vreemdelingen was dit evenzoo als het stroomgebiedbewoners waren en zij binnen het gebied, waar de kamponglieden zelf wilden ontginnen, wilden bouwen. Ook dat zal echter zelden of nooit zijn toegestaan, uit vrees om op die wijze in de naaste omgeving der vestiging gebrek aan bruikbare gronden te krijgen. Buiten die streek kan men wederom zonder meer gaan ontginnen.

Door de loutere kennisgeving, vestigde men echter nog geen recht. Daartoe moet men met het eerste kappen van eenig hout zijn begonnen mamanggoel (Sar.), manandang petak (Ngat.), grabak (K. W.) en zijn offer daarbij hebben opgesteld. Daarmee heeft men het voorkeurrecht verkregen om dit veld te bebouwen.

Laat men echter den tijd voor schoonmaken voorbijgaan, dan vervalt ook dit recht (ongeveer twee maanden na het mamanggoel).

Heeft men wel gekapt en ook gebrand, maar plant men niet, dan zal men, indien de planttijd verstreken is een ander niet

mogen verhinderen op dat veld te planten (als men zelf althans niet ten slotte besluit tot werken over te gaan). De planter zal echter hebben kennis te geven aan den schoonmaker, en hem na den oogst een deel daarvan hebben af te dragen; de rechten, die daaruit voortvloeien voor den planter, zijn met $\frac{2}{3}$ van den oogst afgeloopen; hij heeft niet het verdwijnend genotrecht, waarover beneden gehandeld zal worden, dit komt toe aan den ontginner.

Volgt men echter den gewonen weg dan heeft men als deelgerechtigde in den grond geen betaling te doen.

Heeft men dus een jaar de ladang bebouwd, die men aan het oerwoud (parakajoe, rimba, himba) onttrokken heeft, welke bezigheid men marimba noemt, en van de vruchten genoten, dan zijn de vruchten van den arbeid nog niet verloren. Het zou toch iemand, die het volgend jaar zou willen verbouwen menig voordeel bieden, hem door andermans arbeid verschaft. Een tweede voordeel zou zijn, dat hij het offer bij zijn veld niet meer behoeft te brengen, want dit is slechts dan noodig, wanneer men het mahimba beoefent, niet bij het manajan (membabas), dat is het weder bebouwen van een reeds vroeger ontgonnen veld, dat met laag hout bedekt is (najan, taja of baloekar). Zoodra echter een veld tot padang (K. W. bakoelar) is geworden, dit zijn lage planten en boompjes (na $\pm$ 4 jaar), moet het offer wel gebracht worden. Een lang verlaten veld van die soort noemt men aan de Saroejan taja oengkoe. In het eerste geval kan men volstaan met het individueele offer bij de plant.

We zien hier dus dat, hoe langer de ontginner zijn grond laat liggen, hoe meer zijn recht om profijt te trekken vermindert, om in het derde of vierde jaar na zijn oogst te verdwijnen. Wil nu een ander in dien tijd den grond bebouwen, dan moet hij daartoe zich wenden tot den aanvankelijken ontginner, die dan bij het geven van vergunning — die hij echter weigeren kan — $\frac{1}{3}$ van den oogst mag vragen. Na het vierde jaar is de grond teruggevallen tot den beschikkingskring. Het geval echter, dat iemand vergunning zal vragen om op gronden, die nog geen drie jaar afgeoogst zijn, zal in deze streken uiterst weinig, praktisch gesproken niet, voorkomen.

Dit genotrecht op den grond is niet voor verkoop vatbaar, wel kan men de te velde staande vruchten verkoopen dan wel verpanden. De ontginner houdt dan echter zijn genotrecht, tot dit uit ouderdom verdwenen is.

In Kotawaringin zien we den volgenden regel, indien iemand overlijdt terwijl zijn gewas te velde staat. Bij het te houden ajah wordt door het hoofd — indien de nabestaanden zulks niet kunnen betalen — een karbouw of eenige varkens geslacht. Daardoor krijgt dit hoofd het recht op den oogst, waarmee hij in tijden van nood de armen der gemeente moet bijspringen. We kunnen dus zeggen, dat de vertegenwoordiger der gemeenschap voor zijn hulp de beschikking krijgt over den oogst, om daarmee zoo noodig gemeenschapsleden te helpen, dan wel om zich zelf te gemoet te komen in de uitgaven aan zijn ambt verbonden. Het veld in kwestie blijft echter zijn langzaam verdwijnen genotrecht aan de familie aanbieden.

Als de gewezen ontginner zijn veld opnieuw gaat bebouwen, vangt een nieuwe periode aan, die naar de zelfde regelen zich richt.

Behalve nu dat de landbouwer — of misschien juister: de veldproductenwinner — zijn rijst enz. op den ontgonnen grond plant, zal hij daar tevens zijn vruchtboomen pooten. Uit den aard der zaak zullen deze langer dan de duur van het genotrecht blijven bestaan. We zien dan ook — evenals overal elders — dat het recht op die boomen een bezitrecht is, dat echter geen betrekking heeft op den grond, maar alleen op het geplante. Wil dus iemand na jaar en dag daar gaan ontginnen, dan zal hem dit door het hoofd worden toegestaan, mits hij de rechten van anderen, op die boomen gevestigd, ontziet of afkoopt. Want het recht op die geplante boomen is vatbaar voor verkoop — verpanding zal praktisch niet voorkomen, daarvoor treft men gewoonlijk te weinig boomen aan, te ver van de kampong, te veel aan de aanvallen van wild gedierte overgelaten; veelal dragen zulke klappers niet één vrucht — en voor vererving. Wordt een en ander door de vlammen vernield, dan zal de brander voor de kosten dienen op te komen.

Anders staat het met vruchtboomen, die in het bosch groeiden en die — soms niet zonder moeite — door den ontginner werden gespaard. Hij heeft van zulke, op zijn veld voorkomende, boomen het genotrecht, dat echter te gelijk met zijn recht op den grond vervalt, indien hij geen maatregelen treft, waardoor zijn rechten van langer duur worden.

Op de verlaten velden — babas, taja (Sar.), boeroekan (Mapan), het eerste jaar boeroekan bawa, het tweede jaar boe-

roekan — komen veelal nog gedurende eenige jaren twee à drie sommige eetbare gewassen voor, of de vruchtboomen dragen vrucht; men mag dan, als voorbijganger, vreemdeling of niet, zooveel daarvan nemen als men voor één dag noodig heeft. Dit wordt niet aangemerkt als zich vergripen aan eens anders goed, immers een volgende maal geniet de thans benadeelde die zelfde voordeelen ten koste van een ander.

Vernielt men echter zulke aanplanten of maakt men zich meester van een groote hoeveelheid der vruchten, dan vervalt de schuldige in een boete en wel in een betaling van tweemaal de waarde van het vernielde, wordende dit getaxeerd door de rechtsprekende hoofden.

Aan de Katingan zien we in dat geval een boete van 1 gong van f20 tot 2 djipen (à f 40) opgelegd. Indien men iemand valschelijk van dit vergriep beschuldigt, vervalt men zelf in een boete van 10 kati koper (f2) tot 1 djipen.

§ 11. Het vestigen van genotrecht op in het wild voorkomende boomen of gewassen.

Men kan echter ook, niettegenstaande gewassen in het wild voorkomen en niet door iemand geplant zijn, daarop door bepaalde verrichtingen rechten bekomen. Deze rechten zijn veelal van tijdelijken aard; soms kunnen ze als bezitrecht aangemerkt worden.

Komt iemand in het bosch een bijenboom — tangiran, lopau (Sar.) — tegen, dan kan hij zich daarvan het recht tot winning van den honig en van de was verschaffen door den grond onder dien boom schoon te kappen en een ladder — meestal van ijzerhouten paaltjes — in den boom te slaan. Hij heeft daardoor een zeer bestendig recht verkregen, dat van even langen duur is als het laddertje (pantang mamantang, het inslaan van zulke laddertjes). Bij den tapangboom nu heeft men de eigenaardigheid, dat de plaats, waar de stok is ingeslagen, opzwelt als een vrouwenborst (menjoesoe) en op die wijze de sporten van de ladder met schors bedekt en doet verdwijnen. Heeft nu de eigenaar niet tijdig een nieuw laddertje ingeslagen, dan is dit volledig omgroeid zijn voldoende om hem zijn recht te doen verliezen. Een en ander duurt $\pm$ 25 jaar. Is de tijd van den wasoogst daar, dan kan de houder van het profijtrecht — dat hier dus bijna een bezitrecht is, en zooals we beneden zullen

zien alle allures daarvan aanneemt — zelf gaan inzamelen, of hij kan dit aan anderen toestaan, die hem dan de helft der opbrengst van was en honig hebben af te dragen. Men kan dit recht verkoopen aan anderen, het verpanden (basanda; het pand zelve heet sanda, zoowel bij de Ngadjoe's als bij de Ott Danoems), en het vererft evenzeer. Maar met de overneming van den boom neemt men tevens het funeste laddertje over en heeft dus toe te zien, dat dit niet verdwijnt. Het komt in den tegenwoordigen tijd zeer veel voor, dat vreemdelingen zich op zulke boomen rechten hebben gekocht, of ze als onderpand aannemen voor een schuld, meestentijds onder bepaling, dat, als b.v. vijf jaar zijn verlopen zonder betaling, de boom in handen des geldschietters valt. De in die vijf jaar gewonnen honig geldt dan als rente (zie ook § 16, in verband met rotan aanplanten). Men kan daarbij echter leelijk teleurgesteld worden, aangezien de bijen soms, zonder andere uiterlijk waarneembare reden dan de jaarlijksche vernieling harer dorpen, den boom verlaten en niet weer terug keeren. Wie zich aan eens anders recht te dezer zake vergrijpt wordt beboet.

Behoudens op deze wasboomen kan men ook b.v. doerian-boomen zich toeëigenen; ik zag daarvan eenige voorbeelden aan de boven-Katingan; ook zij waren voorzien van een laddertje en zouden reeds tijdens Raden Koendjan (1880) in diens bezit zijn geweest; thans hebben zijn erven daarop rechten. Waarvoor het laddertje dient, is mij niet recht duidelijk, aangezien de afgevallen doerian gegeten wordt, en men verder ook niets boven in deze woudreuzen te maken heeft.

Van meer belang zijn de rechten, die men op de rotan-bosschen doet gelden. Nemen we allereerst de in het wild groeiende rotan, dan zien we al dadelijk verschilpunten in de verschillende streken van Zuid-Borneo.

In sommige deelen daarvan toch kent men het recht om over die gronden te beschikken toe aan kampongs, elders aan het stroomgebied, en op weer andere plaatsen aan families. Over het algemeen echter heeft men omstreeks 1900 onder invloed van het Gouvernement deze rotan-bosschen onder de kampongs verdeeld. We zien dit in de Dajaklanden door Raden Johanniss bewerkstelligen, aan de Mandawai door Demang Anggen, aan de Saroejan door den controleur Van Delden. Vóór dien tijd was de stroomgebiedbewoner vrij te zamelen tenzij, zooals

in sommige gevallen, families rechten hadden. Aan de Saroejan werd dit recht uitgeoefend door Toemanggoeng Kidang en zijn opvolger Toemanggoeng Timpoen, die daarvoor rechten beurden, alle echter te hunnen bate, voor zoover het de kampongs betrof beneden de Mandjoel; toenmaals toch waren boven-Saroejan en Mandjoel onbewoond en gevaarlijk door zwervende Ott's. Michielsens vermeld in meergenoemd rapport op p. 80: « . . . , » « [men] erkent hier de overgeërfde rechten van eenige personen » op al de rotanbosschen, die langs de oevers van de Katingan » gevonden worden. Met die aan de oevers der Kalanaman was » dit echter volgens de oudsten niet het geval. Deze werden als » algemeen eigendom beschouwd. » Schwaner zegt in zijn Borneo, p. 147, dl. II (ik citeer Adatrechtbundel 13, p. 234): « (Stroomgebied van de Katingan) Het land is verdeeld onder eenige . . . families en wordt door deze als een erfelijk eigendom beschouwd, ze genieten zekere voordeelen van diegenen die niet tot hunne familie behooren, en zich binnen de grenzen van hun gebied hebben nedergezet of aldaar de voortbrengselen van het land wenschen te verzamelen. » We zien dus hoe beiden het ter zake der Katingan eens zijn. Eerst in 1900 zouden ook daar als boven aangegeven de bosschen aan de bevolking der kampongs komen.

Na deze verdeeling zien we aan de Saroejan toch de stroomgebiedbevolking voortgaan met vrijelijk zamelen. In de midden-Kapoeas echter niet; ook aan de Katingan ging het recht op de recognitie der te zamelen producten van de familie over op de kampong. Aan de boven-Katingan echter heeft men weer als stroomgebiedgenoot vrij zamelen. Aan de Mantaja zijn de rotan-tandjongs door het bestuur verdeeld; als rechthebbenden werden toen de in de kampong woonachtige lieden aangewezen. Allengs heeft zich daaruit ontwikkeld een aanspraak van bepaalde families op zoo- en zooveel rantau's; zij verpandden in tijden van geldnood bv. voor één snit hun bosch met dat gevolg, dat men thans — aangezien de geleende som niet kan worden terugbetaald — nagenoeg alle bosschen in handen van vreemdelingen, Maleiërs, ziet.

Van deze bosschen nu kan de individu zich het genotrecht verzekeren. In de eerste plaats door de winning van het product gemakkelijk te maken, doordat men rintisan om het terrein aanlegt, die de grenzen van het perceel voorstellen, en hier en daar grensteekenen opstelt; verder dient men paden aan te

leggen door het gebied, zoodat de oogst gemakkelijk valt. De persoon die zich op deze wijze een boschdeel heeft afgepaald en hier en daar een weinig de planten «schoon» houdt, heeft het uitsluitend recht daar te zamelen; hij kan echter ook anderen, die zulks wenschen, in zijn profijtrecht doen deelen, maar dezen hebben hem dan een retributie te betalen, een vergoeding voor de door hem gedane moeite. Deze heffing bedraagt 10 %. Het recht gaat verloren, als de teekenen, die de grens aanwezen, vervallen zijn, als zijn rintisan is dichtgegroeid, of als hij een heelen oogsttijd heeft laten voorbijgaan, $\pm$ 10 jaar (Kol. Tijdschr. 1922, p. 407).

Nog een stap verder is het aanplanten van rotan. Daardoor bekomt men inlandsch bezitrecht. Wil een ander rotan snijden, dan betaalt hij, na bekomen vergunning van den inlandschen bezitter, aan dezen een vergoeding van 30 à 50 % van het gesnedene. Men ziet meer en meer, dat hij, die zich een rotanbosch toeëigent, dit door bijplant waardevoller maakt. Dit bijplanten van rotan, dat Toemanggoeng Timpoen van Rantau Poeloet met hulp zijner slaven heeft bewerkstelligd in dat geheele kamponggebied, is de reden, dat nog thans diens erven als inlandsche bezitters moeten worden beschouwd. Zijn gebied is nog steeds door palen aangegeven, waarop een beeldje; rondom deze palen is de grond schoongekapt. Rintisan zijn er niet; men zegt, dat het vervallen der palen ook deze met aan geplante rotan bedekte gronden tot den beschikkingkring zouden doen terugvallen. Maakt men nog meer werk van zijn rotan en legt men een tuin aan — hetgeen alleen maar voorkomt in de benedenlanden van Koealakapoeas en Sampit — dan heeft men het recht 50 % van het snijdsel als zijn recht op te eischen; daarbij is dan veelal de bepaling gemaakt, dat de retributie in schoongemaakte rotan moet worden betaald.

Naar analogie dezer rotan-regels merkt men thans — vooral in de landen, grenzende aan de Melahoi — een strooming op om dergelijke rechten ook op andere boschdeelen te vestigen. Met name op de tangkawang-boomen, die $\pm$ eens per acht jaar vrucht leveren. De groote hoeveelheden boomen van deze soort, die daar in de bosschen voorkomen, geven der bevolking een goede bron van inkomsten. Het Gouvernement echter heeft met zijn verbod om tienden te innen — of liever: de ambtenaren zijn de schuldigen — de bevolking overgeleverd aan stroomen

Melawiërs, die zich van de hulp hunner in de bovenlanden wonende landgenooten — die als deelgerechtigden beschouwd worden — voorzien om de offers op te stellen en zoo een groot deel van den buit kosteloos verkrijgen. Soms ook brengen zij hun offers geheel zonder hulp, op de manier zooals ze dat thuis gewend zijn. Thans heeft men het plan, zooals mij ter oore kwam, om door vestiging van rechten aan deze invasie paal en perk te stellen.

§ 12. Aan het beschikkingsrecht onttrokken gronden.

Zagen we in § 8, dat aan de opwonenden op den grond het recht wordt toegekend over de woeste gronden te beschikken naar goeddunken, daarbij is een beperking. Er zijn toch gronden, die in zoo nauwe verbinding staan met hoogere wezens, dat men het niet aan durft om die gronden aan te tasten of daarvan profijt te trekken.

Aan de Soengai Mandjoel treffen we een rotan-bosch aan, waar men niet mag snijden; oelai pali (rotan pali) noemt men dat. De rotan vindt haar oorsprong in de rotan-ladder, waarmee Poetri Djoendjoeng Boewih uit den hemel neerdaalde om zich vandaar naar de Barito te begeven, waar ze als de stammoeder der Bandjarsche vorsten uit de rivier zou oprijzen. De ladder viel daar ter plaatse neer, er schoot een rotan-bosch uit op dat men op straffe van ziekte en dood niet mag schenden. In dit boschje brengt men offers aan den vermoorden, Sangiang Sangoeman, meer in het bijzonder om kinderzegen af te smeeken; men doet daartoe dan geloften (hadjat, niat).

Aan de boven-Katingan ziet men op de heuvels langs den oever verschillende niboeng-boschjes; deze boomen nu, hier diwoeng geheeten, zijn de zetels der kwade geesten, die men njaring noemt, roodharige wezens, die den mensch veel kwaad berokkenen.

Bij schending heeft men een boete van $\pm$ f 0.25 te voldoen en een offer van ei en rijst te brengen. Over het algemeen hebben de reizigers er dat nog wel voor over om aan groenten te komen. De boete kan men betalen aan elk lid der kampong, dat behoeft niet aan hoofden en oudsten te geschieden. Dit weet ik niet uit eigen ervaring, maar van een Maleier, die hier veelvuldig gereisd heeft.

In de derde plaats moeten de heilige bosschen der Ngadjoe's en Katinganners genoemd worden, de zgn. Pahewan; ook dit zijn veelal woonplaatsen van geesten. Men is daar door droomen achter gekomen. Ook zijn het wel de plaatsen, waar Pampahilep, de vrouwelijke Mercurius onder de Sangiang, op aarde nederdaalt als ze haar hulp als bode der Sangiang of tusschenpersoon tusschen mensch en Sangiang zal vervullen. Al deze gronden zijn te eenenmale aan het beschikkingsrecht onttrokken; vergrijpen tegen de heiligheid dier plaatsen worden den overtreder vergolden; als de gemeenschap het niet doet, dan doen de Goden dat wel.

Een ander soort van pali-bosschen zijn de tadjahan, plaatsen waar men voorteekenen heeft ontvangen (zie onder Godsdienst). De schending van de naaste omgeving dier bosschen wordt gestraft ten bate van hem die het voorteeken heeft ontvangen, dan wel daar een tadjahan voor een doodenfeest heeft geplaatst. Immers de aantasting dezer plaats doet de kracht te niet. Ook die gronden zijn offerplaatsen zoolang de hampatongs aanwezig zijn, en worden vaak nog lang daarna als offerplaats vereerd.

Een beperkte onttrekking van het beschikkingsrecht vormen de begraafplaatsen. Daar toch mag men niet tot ontginning der gronden overgaan; wel mag men er boschproducten zoeken. Verbrandt men bij ongeluk een sandoeng of pantar, doordat men op eenigen afstand een bouwveld wil aanleggen, dan vervalt men in een boete van 2 tot 5 djipen (singer seha sandong) benevens sakipalas; in dit geval moet daarvoor een varken geslacht worden om de ziel te eten te geven. (Men acht n.l. aan de Katingan de sandoeng de verblijfplaats der ziel ook na het doodenfeest. Een lagere boete is het «singer kaleka», waarbij geen varken geslacht behoeft te worden, maar alleen sirau saki (1 lamiang, 1 kip, 1 beitel) alsmede een boete van 1 tot 2 djipen; dit als alleen een pantar wordt verbrand.

§ 13. Rechten, uit huizenbouw voortvloeiende.

Indien men een huis bouwt, brengt men — zie § 3 — evenzoo een offer; ook hieruit vloeien zekere rechten voort voor hem, die de woning bouwt. Men mag dan den grond, waarop de woning geplaatst is niet meer aantasten. Degeen die dit huis gebouwd heeft, heeft van den grond het gebruiksrecht. In den regel zal dit samengaan met een genotrecht van de naaste omgeving, waarop hij zijn

boomen geplant heeft. Verkoopt hij zijn huis, wat alleen zal voorkomen op plaatsen, waar daarvoor gegadigden zijn, en ingeval het huis van hout of althans duurzaam materiaal is, dan bekomt de kooper die rechten, ook die om profijt te trekken van den grond; we zullen straks zien, of de kooper een vreemdeling kan zijn. Verlaat de bouwer zijn huis, dan zal hij op die plaats rechten blijven bezitten; men zal zich tot hem hebben te wenden om op dien grond te kunnen bouwen of ontginnen, en de aangezochte kan desgewenscht die vergunning weigeren. Dit recht blijft voortbestaan tot de teekenen van den huisbouw vergaan zijn. Dit kan — of liever kon met de vroegere huizen — honderden jaren duren. Ik heb huizen gezien, die tijdens Pangeran Ratoe Imanoedin — bijna honderd jaar geleden — verlaten werden, en waarvan de immense huispalen nog overeind staan, en er uitzien alsof ze pas geplaatst zijn. Men kent van dergelijke woningen — ruïnen — dan ook steeds de eigenaren. Men kent echter ook bij de Dajaks revolutiebouw; een tegenwoordig huis is bij verlating in een jaar of zes verdwenen.

Een kwestie, die mij werd voorgelegd op mijn reis — aan de Mandjoel — is de moeite van de vermelding hier waard. Iemand had zijn offer gebracht, had een stuk grond opengekapt en groef de gaten voor zijn huispalen, bij welke gelegenheid hij een heiligen pot (halamang Braham) vond. Het geval werd natuurlijk spoedig ruchtbaar en aldra daagde een pretendent voor deze kostbaarheid op. De eerlijke vinder was niet genegen den pot af te staan. Gevolg een perkara. De pretendent beweerde, dat zijn tato aldaar een huis had gehad en gindsche doerian had geplant. Ik verzocht het hoofd der vestiging met eenige oudsten en anderen mij te vergezellen en dit zaakje in mijn bijzijn op te knappen. Daarbij werd de pot aan den vinder toegewezen op grond van het feit, dat:

1. niemand daar ooit gehoord had, dat eischers neneh datoe ter plaatse een huis had gehad;

2. niets meer van een huis te vinden was;

3. eischer, hoewel steeds in de kampong woonachtig, nooit naar die doerian getaald had, en dat die bovendien, zooals algemeen bekend was, van de kampongbewoners gemeenschapelijk was.

Op mijn vraag, of, indien er wel huispalen zouden zijn geweest, de pot voor eischer zou zijn geweest, werd bevestigend

geantwoord, zijnde die grond dan zijn «hak». Het schijnt dus, dat hij, die gronden in genot-, profijt- of ander recht heeft, tevens recht heeft op wat in dien grond eventueel verborgen mocht zijn; nadat zijn recht op den bovengrond is verdwenen, is natuurlijk ook zijn recht op den ondergrond verdwenen.

§ 14 De rechten op water.

We zagen boven reeds, hoe de kring ook over het water en zijn inhoud kan beschikken, maar hoe hij in hoofdzaak alleen op het goud deze rechten voor zich reserveert. De banken, waarop dit metaal gewasschen wordt, zijn en blijven onder de beschikking van den kring. Betreffende het visschen in de rivieren en meren ziet men ook geen vestiging van individuele rechten. Het zoeken naar damar, wat in de rivieren veel door vrouwen gedaan wordt en in sommige tijden op enkele plaatsen een mooie bijverdienste geeft, kan geen persoonlijke rechten doen ontstaan. Men kan op water slechts rechten krijgen door arbeid. In de bovenstreken kwam ik dit nergens tegen; benedenstrooms echter vindt men talrijke gevallen. Ik zette een en ander uiteen in Kol. Tijdschr. 1922, en waar dezelfde streek onder dit hoofd behandeld zou moeten worden, verwijs ik korthedshalve naar p. 411 vgg. aldaar.

§ 15. Rechten, voortvloeiende uit gemeenschappelijke arbeid.

Gaat men gezamenlijk tot ontginning over, hetgeen aan de Katingan meestal door drie of vier koeantans (gezinnen) gebeurt, dan wordt na den aanplant het perceel in drie of vier gelijke deelen verdeeld, en elke koeantan bekomt een deel, waarop deze rechten heeft alsware zij persoonlijk alleen ontginner. Gaat men ook het volgend jaar tot planten over, maar wil een der gezinnen niet meedoen, dan mogen de andere tegen een kleine vergoeding haar stuk in orde maken en onder elkaar verdeelen. Halen ze er echter een familie bij, die niet tot de aanvankelijke ontginners behoorde om het onbebouwd blijvende stuk te bewerken, dan zal de nieuwe $\frac{1}{3}$ van den oogst aan den aanvankelijken ontginner moeten betalen, dus geheel zooals dat, indien hij alleen ontginner ware geweest, zou vereischt zijn geweest (§ 10).

Door gemeenschappelijk te ontginnen krijgt men in beneden-

Dajak elk een gelijk deel in den oogst; de samengewerkt hebbenden krijgen als zoodanig recht op den grond; wenscht één hunner niet mee te doen, dan bewerken de anderen desnoods met hulp van nieuwelingen de gronden, zonder dat daarvoor vergoedingen noodig zijn. Men zal echter eerst tot het inhalen van nieuwelingen mogen overgaan, als een der voormalige ontginners niet deelneemt.

Gezamenlijk visschen of jagen geeft gemeenschappelijk recht op den buit, dien men gelijkelijk deelt. Bij het samenwerken bij het zoeken van boschproducten deelt men of de opbrengst samen, of ieder behoudt het door hem gevondene. In den regel komt het eerste voor.

§ 16. De vreemdeling en zijn betalingen.

We hebben terloops gezien dat het den vreemdeling moeilijk is zonder hulp zich de producten van den bodem toe te eigenen; hoe hij zich veelal van hulp moet voorzien om den geesten hun offer te brengen. We zagen, hoe daaruit dan een zeker recht ontstond, dat den leden van den kring toekomt over hun gronden (pewatasan). Een vreemdeling zal zich in zulke gevallen, dat hij profijt van de producten wil trekken binnen eens anders pewatasan, tot het hoofd of een oudste wenden om daartoe vergunning te bekomen. Het spreekt vanzelf, dat hij daarbij moet meenemen een bord rijst met een ei — beras sepiring telur sebidji (K.W.) — een gift, die men bij de Dajaksche bevolking steeds den machtigen persoon geeft, als men een zaak bij hem heeft voor te brengen (penjarahan kotak heet deze gift bij de Ngadjoe). Daarna wordt de zaak bij wege van moefakat uitgemaakt; er wordt in overleg getreden, of al dan niet de gemeenschap de vergunning kan verleen. Verleent ze die niet, dan helpt er niets aan; de man mocht zijn bedrijf niet uitoefenen, hooger beroep bestond niet.

We hebben voorts verschillende gebruiken. Aan de Saroejan vroeg men sapoeloeh ambil satoe van den producten-zamelaar, wanneer hij terugkeerde. Aan de Katingan moest men wang pemasoekan betalen, zijnde dit ongeveer f2.50 aan goederen of in geld. Dit bedrag moet voldaan worden bij het begin der werkzaamheden, zooals ook de naam aangeeft, en was te betalen per persoon en per keer, dat men permissie vroeg, want de permissie werd slechts gegeven voor den duur van één tocht; met

den buit mocht men zonder meer aftrekken. De Ott Danoems echter lieten de pemasoekan slechts eens betalen, maar bleven soekei (sepoeloeh satoe) heffen.

Elders weer, zooals bij de Dajak Sabaoeng, moest men eerst een kleinigheid, $\pm$ 50 cent als pemasoekan voldoen en bij terugkeer 10 % der winst als sepoeloeh satoe.

Een en ander moest elken keer dat de vreemdeling kwam, betaald worden; was hij echter een trouw bezoeker der bosschen en had hij reeds meermalen zijn pemasoekan, of tiende penning voldaan, dan liet men het er in den regel verder bij en eischte alleen, dat hij permissie vroeg. Ik vermoed, dat de hoofdoorzaak daarvan wel zal zijn geweest, dat zulk een trouwe klant veelal getrouwd zal zijn in de kampong, waar hij zich zooveel ophield en dus deelgenoot was geworden tot op zekere hoogte. Deze regeling, dat het recht om recognitie te vragen bij veelvuldig bezoek verslapt, constateerde ik aan Saroejan en Katingan. Aan de Kahajan had men een betaling wang pemasoekan, onder den naam sapoe-loeh ramoe ($\pm$ f 6.), die recht gaf om, gedurende den tijd, dien men aan de Kahajan verbleef, boschproducten te zamelen zonder betaling. In de ilir-streken van Sampit zegt men, dat vroeger f 3. per seizoen aan het hoofd betaald werd als boenga rimba door elken vreemden verzamelaar, aldaar klaarblijkelijk ieder, die niet uit de kampong zelf afkomstig was.

Bij de jacht door vreemden beoefend zag men, dat als ze galiga of rhinoceroshoorn bemachtigden, een klein geschenk aan de opwonenden werd afgedragen; verder had men ter zake geen betalingen te doen.

Ten aanzien van bouwvelden had men als vreemdeling allereerst een kleinigheid te betalen, vóór men tot de bewerking overging, en na den oogst 10 % sapoeloeh satoe op te brengen. Op het zoo verkregen bouwveld had die vreemdeling recht, zoo lang het gewas te velde stond, en een voorkeurrecht tot den volgenden aanplant; bewerkte hij het veld dan weer, dan had hij geen verdere betaling te doen; liet hij het onbebouwd, dan mocht echter een ander van zijn veld profiteeren; het viel dadelijk terug tot den beschikkingskring. Ging de vreemdeling wederom tot marimba over, dan had hij weer 10 % te voldoen van zijn oogst. Het is ook hierbij weer, dat men na eenige malen om zoo te zeggen als deelgenoot werd beschouwd. Bij den ladangbouw is het vrijwel ondoenlijk voor den Dajak om

zonder vrouwelijke hulp te zijn; hij zal dus wel vrij spoedig in het dorp getrouwd zijn.

Op datgene, wat hij op zijn gronden heeft geplant, behoudt hij, zoolang hij in de streek blijft bezitrecht. Verlaat hij echter dat gebied, dan komt het geboomte aan de kampong, valt dus onder het beschikkingsrecht van den kring, en ieder deelgenoot mag van de vruchten profiteeren. Komt te zijner tijd de planter terug, dan mag hij zonder meer meegenieten van dat recht; de boomen zijn echter niet langer zijn privé-bezit.

Rotan-bosschen aan de gemeenschap onttrekken schijnt vroeger den vreemdeling niet te zijn veroorloofd; men verklaarde mij herhaaldelijk, dat ook voor rotan-aanplant den vreemdeling geen vergunning kan worden gegeven. Een langdurige permanente onttrekking van gronden aan den kring door vreemdelingen was dan niet doenlijk. Daartegenover echter staat, dat, waar men zulke aanplantingen heeft, men tegenwoordig een groot deel in handen ziet van vreemdelingen, veelal Maleiers van de kust, die voor schulden den aanplant in pand hebben genomen, op de wijze als in § 11 aangegeven. Langs Saroejan, Mantaja, Katingan, Kahajan en Kapoeas zijn talrijke zulke aanplantingen in vreemde handen overgegaan.

Wat betreft den huizenbouw, ook daar verliest de vreemdeling zijn rechten, zoodra hij zich naar elders begeeft. Als zijn huis vervallen is, mag een ander daar zijn voordeel doen; de huispalen zelve behoeven niet te zijn vergaan.

Gaan we thans na hoe die groote vestigingen van vreemdelingen — meestal uit de Malahoi en dergelijke Westkuststreken — zich hebben kunnen neerzetten in deze streken en zich hebben weten op te werken tot erkende stroomgebiedbewoners.

De landen, waar zij hun dorpen hebben gebouwd, liggen meestal in gebieden, die oudtijds niet bewoond waren. Zoo b.v. de heele Saroejan, boven-Tb. Bahan, de Mandjoel en haar zijrivieren.

Zij zijn in vroeger jaren hier heen verhuisd en hebben daartoe vergunning gevraagd aan de toen daarover beschikkende bevolking. Naar zij verklaarden en naar ik ook elders vernam, hebben zij of hun voorouders het eerste jaar 10 % van den oogst moeten betalen en almede het pemasoekan moeten vol doen. Daarna waren zij om zoo te zeggen opgenomen in het stroomgebiedverband; ten slotte bij de verdeeling der gronden

door het bestuur zien we ook hun vestigingen als kampongs — met een bepaald toegewezen gebied — te voorschijn komen.

In den tegenwoordigen tijd — ik zinspeelde daarop boven reeds — wordt men geacht deelgenoot te zijn van een kring, zoodra men daar aangeslagen is in de belasting. Men heeft dan het recht van zamelen enz., al is het dan ook tegenwoordig vereischt voor al deze handelingen vergunning te vragen in verband met bestuurseischen. De rotan-bosschen zijn verdeeld onder die vestigingen, en men betaalt of men betaalt niet als vreemdeling, al naar gelang van de in § 11 aangestipte, geldende gewoonten. Men moet daarbij in aanmerking nemen, dat momenteel de hoofden, niet den moed hebben in de bovenlanden tjোকai te heffen, omdat de ambtenaren zulks niet willen hebben.

Herinner ik mij echter wel, dan heeft de vorige resident in een kwestie Pinoeh-Sampit ter zake van het goed recht der heffing een brief geschreven.

§ 17. De rechthebbenden op de betalingen.

Hebben we aldus nagegaan, in hoever de vreemdeling, die komt zamelen, betalingen heeft te doen, thans dienen we na te gaan, wie die recognitie ontvangt, en wat met de geïnde gelden of goederen gebeurt.

Op die plaatsen, waar bepaalde families het beschikkingsrecht uitoefenden, zooals aan de Katingan en de Saroejan, werden die gelden aan haar voldaan en zij verdeelden die onderling. Deze familierechten schijnen echter slechts op rotan-bosschen te hebben bestaan; voor het zoeken naar andere producten had men de toestemming der kampong-oudsten der vestiging — bakas lewu, oengkoenlehu (O. D.) ongkoen obbu (Sar.) enz. — te vragen, in welker nabijheid men zijn voordeel wenschte te doen. De betaling voldeed men aan het hoofd of een der oudsten die daarin zijn medebestuurderen gelijkelijk liet meedeelen.

We treffen ook plaatsen aan, waar een en ander (Katingan, Ott Danoems) door de oudsten verdeeld werd onder de hoofden der gezinnen (Midden-Kahajan, Saroejan).

Het penjarahan kotah was echter steeds voor dengene, die het ontving; het diende — en dient nog — slechts om zijn zaak te mogen voorbrengen, heeft niets met grondrechten te maken.

We zien dus alleen met betrekking tot grondrechten, dat de

rotan-bosschen wel eens voordeelen inbrachten voor een familie. Het is niet onmogelijk dat deze speciale rechten eigenlijk hun oorsprong vinden in bijplant. Degenen toch, die daarover beschikten, waren de hoofden, die een groot aantal slaven te hunner beschikking hadden, waarmee zij uitgestrekte bosschen konden bewerken. Aangaande Rantau Poeloet staat dit vast; zij zijn tot op heden van de familie van wijlen T. Timpoen.

In de tweede plaats zien we dan, dat het bestuur (hoofd en oudsten) de penningen bekomen.

In de derde plaats, dat alle gezinnen gelijkelijk in de rechten deelen. Dit kwam b.v. in het Boven-Dajaksche voor, waar de oudsten en het hoofd de penningen beurden en onder de gezinnen (kabali's) gelijkelijk verdeelden. Letten we op het feit, dat Raden Johannis bij zijn verdeling van de rotan-bosschen van Midden-Kapoeas het beheer van het beschikkingsrecht in sommige gevallen aan een bepaalde boeboehan toewees (Kol. T. 1922 p. 407/8), en vergelijken we dat met toestanden die aan de Katingan Mantaja bestonden, n.l. dat sommige families op door hen verlaten gronden ook later nog heffingen konden doen van lieden, die daar waren gaan wonen of ander profijt van den bodem trokken (T. B. G. dl. 28 j. 1882 p. 30), dan meen ik daarin het voornaamste bewijs te zien, dat het beschikkingsrecht aan de kampong (oudtijds: aan de familie) toekwam, wat tevens blijkt uit het feit, dat deze recognitie geniet, en dat het stroomgebied slechts tot op zekere hoogte deelgenoot is.

In den tegenwoordigen tijd zien we de rechten op verlaten gronden slechts uitgeoefend totdat de teekenen der occupatie vergaan zijn (zie het geval in § 13 vermeld). Ook Michielsens zegt op bovengenoemde pagina: «De Sahije Dajaks (achten) zijn recht niet bewezen.» Daaruit blijkt wel dat ook te dier aanzien bepaalde bewijzen noodzakelijk waren om zijn recht te kunnen geldend maken; dit zullen waarschijnlijk wel de teekenen der occupatie zijn, evenals thans.

§ 18. Aansprakelijkheid van den kring.

De kring nu heeft behoudens rechten ook plichten, ten aanzien der door haar toegelaten, of haar gebied bereizende vreemdelingen. In den ouden tijd, toen het koppensnellen hoogtij vierde zien we, dat als een bewoner uit snellen is geweest, en met succes terugkeert, de eventueel gevraagde sahiring of tanggoel

wordt voldaan in gemeen overleg met de leden der gemeenschap. Wordt weerwraak genomen, dan ziet men meestentijds dat een medestroomgebiedbewoner het slachtoffer wordt, lang niet altijd een familielid, en haast nooit de persoon zelve.

De besprekingen over de sahiring werden gevoerd door de hoofden, en daarbij waren de eventueel bestaande stroomgebied-hoofden — zooals boven aangegeven (§ 8) Gouvernements ambtenaren — tegenwoordig. Het raakte hier dan ook een zaak die gemeen gevaar voor het stroomgebied opleverde.

In geval van asangtochten zien we meestal een geheele soengei optreden.

Een andere aansprakelijkheid voor in een bepaald gebied ondergaan leed, treffen we thans nog aan. Als b.v. iemand aan de Saroejan (ik maakte 't geval aan de Mandjoel mee) in een kampong heeft verblijf gehouden en naar huis terugkeerende na verloop van korten tijd ziek wordt, dan is dit de schuld der oerai van de plaats, waar hij vertoefde, welke hem zijn ziel ontfutseld hebben of deze ziek hebben doen worden. De lieden van de kampong, die dit leed veroorzaakt hebben, zullen den kranke afhalen en terugbrengen naar hun dorp, alwaar de noodige bezweringsen zullen moeten worden gehouden om te trachten, de ziel voor den rechthebbende, terug te bekomen. De kosten van dit feest drukken op het hoofd. Het is dus duidelijk, dat deze oerai's andere zijn, dan die der plaats van inwoning der zieke, anders zou dat feest — hoewel misschien op kosten der ziekmakende plaats — wel daar gehouden worden, door de daar bescheiden djaja's (priesters).

Komt de man ongelukkiger wijze te overlijden dan is het hoofd gehouden het doodenfeest te laten doorgaan.

Anders staat het geval als iemand uit een vreemde kampong aankomende, kort daarop in de kampong van verblijf komt te overlijden; het is dan duidelijk dat de schuldige oerai's te zoeken zijn in de plaats van herkomst, en de erven zullen dan ook een boete: manapas pali hebben te voldoen, die tot ongeveer f 20.— kan bedragen. De kampong is daardoor in een palitoe-stand gekomen; bij de doodengebruiken zal ik op een en ander terugkomen.

Voorts moet aan een vreemdeling huisvesting worden verleend. Men ziet dan ook in elke Dajaksche kampong een z.g.n. balai, het verblijf der vreemdelingen, tevens plaats, waar men

te zamen komt om de gemeene zaak te behartigen. Deze balai wordt in gemeenschappelijken arbeid gebouwd en onderhouden. In sommige kampongs echter heeft men een z.g.n. djaga balai, meestal een oud man, die daarvoor door de bewoners schade-loos gesteld wordt, en geen diensten aan het hoofd heeft te presteeren.

Komt men in eene Dajaksche vestiging, dan krijgt men veelal levensmiddelen; tegenprestatie wordt op prijs gesteld, doch is niet noodig, en de komende Inlander eet zijn bordje mee bij het hoofd. De sirih wordt U voorgezet, kortom de kampong is aansprakelijk voor het levensonderhoud, natuurlijk binnen bescheiden grenzen. De kosten daarvan zijn al wederom ten laste van het hoofd.

In geval van diefstal is mij geen geval bekend dat de gemeenschap aansprakelijk was. Ik moet trouwens zeggen, dat bij de vele reizen, die ik in de Dajakstreken heb gemaakt, mij nooit iets wederrechtelijk ontnomen is. Van Maleiers vernam ik ook nooit zulke zaken. Wel is het mij twee malen gebeurd dat voor de karapatan een diefstalzaak werd behandeld, maar om aanwijzingen te krijgen en den dief te vangen, de geheele aanwezige kampongbevolking uittrok.

§ 19. De toestanden in Kotawaringin.

Alvorens verder te gaan zullen we thans eerst nagaan, hoe de boven uiteengezette rechten in Kotawaringin worden uitgeoefend. We zien toch daar andere toestanden, dan in verder Zuid-Borneo, deels als een gevolg van het eeuwen lange bestuur van Maleische vorsten, deels ook doordat de Dajaks dier streken tot een anderen stam behooren dan die van overig Zuid-Borneo.

Tot goed begrip der zaak moeten we dan allereerst nagaan de rechten, die den vorst oudtijds op de gronden deed gelden, en die nog thans aan hem worden toegekend. Daarbij bestaat verschil tusschen de positie, die de Dajaks te zijnen aanzien innemen, en die, waarin de Maleiers tot hem staan.

§ 20. De rechten van den vorst.

Naar de legenden der Dajaks en der dynastie zulks willen, zou de vorst in vroeger eeuwen middels moefakat met het gezag zijn omkleed (dit zal ten naasten bij in 1600 zijn geweest). Voor dien had men evenzoo onder een vorst gestaan, n.l. onder

dien van Bandjermasin of zooals de Dajaksche verhalen willen onder Modjopait, hetgeen niet onwaarschijnlijk is, aangezien Bandjar schatplichtig was aan het groote Javaansche rijk. Toen de vorst kwam waren de riviermondingen tot betrekkelijk diep landwaarts in (Kotawaringin) niet bewoond; deze streken nu zijn die, welke door Maleiers bewoond zijn. Dezen zijn dus na den vorst in deze streken gekomen, een punt waarop de aandacht gevestigd moet worden.

Hoe het zij, met of zonder moefakat, de vorst kreeg eenige rechten en wel in de eerste plaats het recht om tienden te heffen van de producten van den bodem getrokken, die de riviermonding passeerden; deze heffing was de tjoekei die tot op heden bestaat.

Toen de Maleiers zich gaandeweg aan de kuststrook gingen neerzetten, op grond dus, die niet bewoond was en waarover de Mohamedaansche vorst kon beschikken, achtte deze zich gerechtigd van zijne geloofsgenooten heffingen te innen, als ze voordeel wenschten te trekken van den bodem of hetgeen daarop groeide. Tot 1901 bestond de regeling dat een ieder, vreemdeling of niet, aan hem — toean tanah — betalingen had te doen. Wilde de Maleier zich van boschproducten voorzien, dan had hij daarvoor vergunning te vragen aan den vorst, of een zijner sujetten, en had daarvoor te betalen een z.g.n. wang boelan ten bedrage van f 3.— per maand.

Na de vondst werd bij uitvoer tjoekei geheven.

De rotan-bosschen in die streken kwamen evenzeer aan den vorst toe, die vergunning moest geven tot snijden; hij, die de vergunning kreeg moest 30—50 % van het gesnedene betalen, en tevens een zeker aantal rotan-planten bijplanten. Daarop kreeg hij echter geen persoonlijk recht.

Ontgon de Maleier een stuk grond, dan had hij van den oogst 10 % te betalen. We zien dus dat in dit landschap aan den vorst het beschikkingsrecht over den grond toekwam, doch men kende — en kent nog heden — niet de grenzen der kampongs in die streken. Dat had oudtijds dan ook geen nut, aangezien geen voorrechten aan het recht op die gronden waren verbonden.

Met de Dajaks stond zooals wij reeds zagen de zaak eenigszins anders. Zij konden vrij in hun bosschen zamelen zonder daarvoor rechten verschuldigd te zijn, behoudens als ze hunne

producten afvoerden, dan toch werd bij afscheep uit de haven de tjoekei geheven. Dit trof echter meer den afscheper, dan den zamelaar.

Wel treft men een belasting aan op de bouwvelden der Dajaks. Ze moesten jaarlijks een bepaald bedrag opbrengen aan den vorst, men kon dit voldoen in beras, in welk geval ze sarah heette, of in padi, dan droeg ze den naam tjatjah. Dit bedroeg in het eerste geval $\frac{1}{2}$, in het laatste 1 kamboet (30 katti) per gezin (lawang). Na den oogst moest elk gezin nogmaals 1 takin padi in het stroo afdragen.

Aan andere belastingen die min of meer met producten van den grond in verband staan moeten nog genoemd worden, die welke betaald moesten worden ter gelegenheid der Mohamedaansche feesten.

a. Asjoera. De Kanawan Dajaks leverden de groenten en vruchten (pesajoeraan).

b. Moeloed. De Mamah Darat's waren dan verplicht kippen, rijst, vruchten enz. te leveren (pemauloetan).

c. Hari Raja. De Delang Dajaks van Lantan Kantoe moesten deze zaken leveren (perajaan).

d. Poeasa. Te beginnen met den 9^{den} dag van de poeasa hadden de Dajaks van Batang Kawah en Lamandau, een hoeveelheid damar op te brengen tot 7 ambong van $\pm$ 10 gantang inhoud per laman (dorp) (pemalaman).

Verder had de Batang Kawah nog per lawang 1 bilah ijzer te leveren. Men smolt daar n.l. dit metaal uit.

Kanawan was om der wille van zijn poeroen-velden getroffen met een belasting van 40 matten 's jaars. De Mamah Darat's leverden behalve 40 matten daarenboven nog per mat een gantang beras.

De Roekoe en Mappan Dajaks leverden den vorst per dahas (kampong) een zekere hoeveelheid garoehout, alsmede een groote 100 koempal bijenwas.

De Mantobi Dajaks leverden tali tongah (touw van tongah-vezels.)

Al deze belastingen werden ook sarah genoemd. Aan den Aroet had men goud te leveren. In een dagboek van 1848 lezen we: «Allereerst betaalt iedere Dajaksche kampong aan de «Aroet een vaste som aan goud, sommigen 2 thayl anderen 4 «weer anderen 6 thayl per jaar». Deze belasting noemde men hasil.

Daarmee was de maat echter nog niet vol, want behalve den vorst, zien we den Dajak den apanagehouder nog belasting opbrengen. Zoo was de Delang apanage van den Rijkbestuurder, (dit gebied heette toen Benoea Tengah). De Roekoe Dajaks waren een apanage van den Pangeran van Soekamara en in 1848 zien we dat de Aroet in die verhouding staat tot zekeren Pangeran Tjakra.

De te presteeren heerendiensten (toegoeran), waren ook niet gering; elke Dajak moest daartoe drie maanden per jaar opkomen.

Michielsen vermeldt in zijn rapport over eene reis in de bovenlanden van Kotawaringin gemaakt, hoe de heerendienstplichtigen die hun drie maanden hadden afgewerkt, niet huiswaarts mochten keeren, voor en aler de aflossing geïnd was. Michielsen weet te vertellen van Dajaks die twee jaren en meer op die wijze waren aangehouden.

Ging nu de vorst naar Bandjermasin, dan pleegde hij de kosten van dien tocht goed te maken door den verkoop van boschproducten, die de Dajaks hem moesten leveren; in ruil daarvoor bekwamen deze allerhande waardelooze zaken. Deze heffing was bekend als de tatiban.

De alleenverkoop van alle mogelijke handelswaren was evenzoo aan den vorst en zijne kornuiten voorbehouden.¹⁾

We zien dus dat de Dajaks verre van vrij van lasten waren in den «goeden» ouden tijd, en, opdat de penningen zouden binnenkomen, was tot overmaat van ramp aan elke rivier een Maleisch hoofd — familielid of gunsteling van den vorst — geplaatst, die voor de inning zorgde, dat echter door zijn meester niet betaald werd. Het hoeft geen betoog dat deze Pangarah dit werk niet alleen uit liefde voor zijnen vorst verrichtte.

Wij zien dus dat, al stond het den Dajak dan vrij zijn bosschen als zamelgebied te beschouwen, de vorst hem wel er van wist te overtuigen, dat ook hij rechten had!

Had men dus het grondenrecht niet geheel zooals dat in andere, minder onder Maleischen druk staande, streken was, toch was de oude adat blijven bestaan.

¹⁾ Het recht om alleen de goederen te mogen invoeren, hadden ook de hoofden der boeboehans in de Boekit-streken van Barabai. Zij alleen kochten die zaken oudtijds in, de familieleden betrokken die dan van hen. Er zal daarbij echter waarschijnlijk niet zoo gekneveld zijn, als door de vorsten van Kotawaringin.

Alvorens over te gaan tot de behandeling der rechten die de Kotawaringinsche bevolking deed gelden, en te vermelden hoe het bestuur was samengesteld, moet eerst even gewezen worden op het feit, dat bij het contract van 1900 al deze heffingen, behalve de tjoekei, zijn afgeschaft.

We zullen dan ook in den vervolge slechts handelen over datgene wat nog thans bestaat, of voor kort nog bestond.

§ 21. Het bestuur der Kotawar.-Dajaksche gemeenschap.

De Dajaksche bevolking van Kotawaringin heeft zich van ouds onder eenige hooge hoofden gesteld. Het zouden er in den ouden tijd zeven zijn geweest, die, naar de fabelen willen, aan elkaar verwant waren. In elkanders gebied hadden deze hoofden niets te zeggen, maar we zien ze samen komen om over de algemeene zaak te handelen. Twee dergelijke kwesties worden in de legenden genoemd.

In de eerste plaats handelde men gezamenlijk in de kwestie der schatting die aan Modjopait moest worden opgebracht, en de hoofden gingen om beurten jaarlijks de schatting brengen. In de tweede plaats hielden ze samenspraak, toen ze onder een vorst kwamen; hierbij zou het hoofd der Aroet een goed woordje gedaan hebben, weshalve hem door den vorst voor de Aroetbewoners het voorrecht werd verleend, om met hem sprekende, vrijgesteld te zijn van het maken van den sembah. Tot op heden toe is dit het geval.

Moge dan niet alles in legenden waar zijn, er bestaat kans dat zulke — steeds wederkeerende berichten — een kern van waarheid bevatten.

De hoofden voerden òf het bestuur over een stroomgebied, òf over een landstreek, zooals die der Mamah Darat, door wier gebied geen rivieren stroomen.

Dit stroomgebied wordt gevormd door de hoofdriever of door een zijrivier. De bevolking woont er in dorpen (laman, dahas (Roekoe) die uit een hoofdvesting met bijdorpen (doekoe) bestaan.

Aan het hoofd der laman staat een hoofd met den titel mantir of mantir laman, hij voert het Bestuur met de oudsten (hadji) (orang kaja (Koed)), waarmede hij, alvorens maatregelen te nemen, eerst moefakat, overleg, pleegt. Tot zijne hulp heeft hij in elke doe-

koe een helper (gambar), evenals in zijn eigen standplaats. De gambar van de doekoe regelt aldaar de zaken, en raadpleegt slechts bij de kwesties het geheel rakende, den mantir laman. Is de doekoe te onbeteekenend, bestaat ze b.v. slechts uit een woning — we hebben hier slechts gezinswoningen — dan wordt zulk eene woning, voor zoover het gewone leven betreft, door den gezinsvader bestuurd.

Al deze lamans van het stroomgebied nu, vormen samen de watas; aan het hoofd dier watas staat een mantir laman die dan mantir poeloehan heet. Hij heeft in eigen kampong hetzelfde gezag als de andere hoofden, en is alleen in het genot van een extra gambar.

Bij de behandeling der zaken van den watas, heeft hij te overleggen met de andere mantirs lama. Eigenmachtig kan hij geen bevelen geven.

We zien dus al direct dat hier — in tegenstelling met elders in Zuid-Borneo — een groote kring bestaat, met een Bestuur.

De hoofden dragen evenals de gambars en vele oudsten titels die hun door den vorst verleend zijn. Voor gambars en oudsten komt deze bevoegdheid ook toe aan de districtshoofden.

In deze titels bestaan rangen; Matjans, Lemboe's enz. vormen den laagsten adel. Hooger zijn de Patih's, Mangkoe's en Demong's, het hoogst zijn zij, die het praedicaat Mas mogen dragen.

Allen die een titel hebben bemachtigd mogen ten teeken daarvan hun hoofdband als hoofddoek dragen.

Krijgt men voor het eerst een titel dan heeft daarbij het navolgende ceremonieel plaats. Achter de te verheffen persoon, gaat de man staan, die met de bekendmaking belast is. Deze stoot zeven maal met een bord, waarop een blok zout ligt, op het hoofd van den nieuwen titularis, onderwijl den titel met luider stemme bekend makend. Er wordt daarna een stukje van het zout afgebroken dat de betrokkene moet opeten, waarna hem een stuk ijzer wordt gegeven om op te bijten (pengkaras soemangat); bord, zout en ijzer, zijn voor den titularis.

Krijgt men een titel van hooger orde, dan wordt het bord met zout door een tadjau (een pot) vervangen, waarna het ceremonieel hetzelfde is. Bij den hoogsten adel wordt de tadjau door een gong vervangen. De kosten dezer geschenken draagt de zelfbestuurder.

De ambten zijn, zoo mogelijk, erfelijk; nagenoeg steeds heeft

erfopvolging plaats. De aanwijzing van den opvolger heeft veelal bij het leven plaats na moefakat met de hoofden en oudsten, en natuurlijk na de bespreking met den vorst. De mantirs laman hebben geen teeken hunner waardigheid. Verschillende poeloehan echter bezitten «rijkssieraden».

Ik zal mij tot de beschrijving van die van den poeloehan der Aroet bepalen. Deze heeft als zoodanig twee lansen. Een met een zeer breede punt, die vroeger gebruikt werd om daarmee de slaven bij het doodenfeest af te maken, en die toembak kosong heet. Thans gebruikt men hem niet meer bij het afmaken der te slachten dieren.

De tweede is het eigenlijk teeken zijner waardigheid, en is geborgen in een gelen doek. Het is een lans met drie punten, waarvan de middelste gegolfd is. Hij draagt den naam «tjangga». Indien nu een nieuwe poeloehan is geïnstalleerd, treedt een der aanwezige hoofden, die daartoe door zijn ambtgenooten is aangezocht, naar voren, en bindt onder het uitspreken van vervloeking, aan de lans een kort touwtje (ikat soemangat). Dit is het teeken dat men den nieuwen functionaris erkent; de vervloeking treffen hem, die ongemotiveerd tegen den poeloehan optreedt.

Momenteel waren aan de lans meer dan dertig touwtjes; rekent men nu, dat de thans besturende reeds vijf en veertig jaren dat adatambt vervult, dan komt men tot een respectabelen ouderdom, al stelt men elken band slechts op vijftien jaar. De touwtjes zijn gemaakt van tali tonggang dat, niet aan weer en wind blootgesteld, het eeuwen kan uithouden.

§ 22. De beschikkingskring en de rechten der bevolking.

Hij nu die behoort tot de bewoners van de watas, mag vrij de voordeelen van den grond genieten; slechts kennisgeving aan eigen hoofd en aan het hoofd der plaats waar hij zal zamelen of ontginnen, is daartoe vereischt. Alleen zal hij het vreemde kampong-hoofd, teloe sabidji, beras sepiring geven; andere betalingen zijn niet vereischt.

Komt een vreemdeling, hetzij een Dajak uit andere watas, hetzij een Maleier, dan zal deze zich allereerst hebben te wenden tot den poeloehan (waarvoor beras sepiring taloe sabidji); weigert deze toestemming te geven, dan is de zaak afgeloopen.

Geeft hij de toestemming dan is daarbij nog altijd de eisch van «eerst moefakatten met den mantir laman van het betrokken gebied.»

Deze kan dan, al dan niet, de toestemming verleenen. Verlaat nu de vreemdeling den watas, dan moet hij sapoeloeh sa-toe betalen aan den poeloehan. Deze int die gelden en kan al dan niet den mantir laman daarvan laten mededeelen; gewoonte is, dat deze $\frac{1}{3}$ of $\frac{1}{4}$ daarvan ontvangt.

Ten aanzien van de Aroet is, ter zake de rechten op goud houdende rivieren, mede te deelen, dat het recht om vergunning te geven onttrokken is aan de macht van den poeloehan en geheel berust bij den mantir laman, die deze vergunning trouwens niet verleent, daar dit beschikkingsrecht is van de kampong, welk recht men zoo opvat, dat men geen vergunningen verleent.

In het Maleische gebied van de Aroet treft men goudrijke gronden aan langs de oevers, deze waren oudtijds door den vorst voor zich persoonlijk gereserveerd, men mocht op die gronden zelfs geen ladang aanleggen of producten zamelen. Tevens waren daar alle vischhoudende meertjes (danau's) voor den vorst gereserveerd (ook langs de Lamandau treft men dat aan); slechts te zijnen nutte kon daar gevischt worden. Deze meren waren de z.g.n. danau keradjaan. Thans heeft men nog één zulk een danau, de andere zijn aan de bevolking gekomen, immers, zooals boven gezegd, gemeenschappen kent men in de Maleische streken niet.

We zien dus hier het tweede bewijs, dat hier de poeloehan het beschikkingsrecht voor den watas uitoefent. Zooals zijn titel ook aanduidt is hij de mantir, die de tienden beurt. Tevens dient er de aandacht op gevestigd, dat hier de bevolking niet deelt in die rechten, slechts de poeloehan en tot op zekere hoogte de mantirs.

Ten aanzien van ontstaan en te niet gaan der verschillende rechten die men op den grond of de voortbrengselen kan vestigen, kan ik verwijzen naar hetgeen reeds vroeger daarvan gezegd is; de toestanden op dat gebied zijn hier als elders in Zuid-Borneo.

§ 23. Aansprakelijkheid van den kring.

Voor Kotawaringin kunnen we nog eenige voorbeelden geven. Indien men in Kotawaringin reist, zal men, zoodra men in

een kampong komt, aldaar eenig ceremonieel moeten meemaken. Behoudens het verstrekken van gaven voor levensonderhoud, wordt den vreemdeling een touwtje om den pols gebonden waarin al dan niet — dat wisselt plaatselijk — een blaadje is gerold; daarbij wordt men met een weinig bloed aangeraakt aan zijn voeten, en met gele rijst bestrooid.

Voor dat een en ander gebeurt, wordt eerst zeven maal tusschen twee vingers rijst genomen, en dit in verschillende richtingen op den grond gestrooid, waar bij den doewata's (grond- en watergeesten) wordt kennis gegeven van de aanwezigheid van den reiziger in de kampong.

In elke kampong wordt dit herhaald, totdat men het stroomgebied verlaat; bij de eerstvolgende vestiging worden alle «ikats soemangat» ingenomen en het spel begint van voren af aan in het nieuwe gebied.

Het is dus duidelijk, dat hier het stroomgebied als de eigenlijke band geldt. Elke kampong heeft echter weer eenige speciale wezens, die den reiziger kwaad zouden kunnen doen, dus daarom moet daar ter plaatse een bezwering gehouden worden.

Men ziet dan ook dat overlijden van watas-genooten in een andere kampong dan de hunne, niet tot betaling aanleiding geeft, wel als dit een vreemde is; dan is de boete van vier tadjau (f 6.—) tot één gong bingkai (f 20.—). Men noemt deze boete: kamoeh tanah lombang oerat poetoës = als men in den grond graaft snijdt men wortels door (kamoeh = boete). Voorts heeft men: bosi sebelas om hen die zich met het lijk hebben beziggehouden te reinigen, waarvan de waarde (tipas) is één tadjau, één tempajan, één stuk ijzer, één armband en één kip.

Ten onrechte houdt men wel het instituut der poeloehans voor een inzetting der vorsten; ze wortelen volkomen in de gangbare begrippen des volks hier, en hebben niets met de vorsten uit te staan. Om de penningen der vorsten te beuren zagen we boven reeds den pangarah; de naam poeloehan, kan dus geenszins ontstaan zijn uit het innen der tienden voor den vorst, maar heeft zijn oorsprong in het heffen der adatheffingen.

Van het zich wederrechtelijk toeëigenen van het heffingsrecht ten nadeele van andere hoofden, kan evenmin gesproken worden; de geheele toestand zooals die voor ons ligt, de grondslag van

het beschikkingsrecht, wijst hier op het stroomgebied en zijn bestuurder.

§ 24. Conclusie.

Indien we het voorgaande beschouwen komen we tot de conclusie, 1° dat de Dajaks van Kotawaringin niet zooals de overige bewoners van Zuid-Borneo, de kleine gemeenschap als de kern beschouwen, maar dat zij het stroomgebied als de voornaamste band aannemen.

2°. dat zij voor zoover betreft de verdeeling der adatrechteffingen zich slechts bezighouden met de bestuurders;

3°. dat alleen die deelgerechtigden zijn, en niet zooals elders in Zuid-Borneo de families — beter gezinnen — mee deelen.

4°. dat zij een algemeen hoofd erkennen.

In het vervolg dezer verhandeling zullen we nog herhaalde malen met verschillen kennis maken tusschen deze twee groepen, en zal het opvallen dat er overeenkomst valt optemaken tusschen de toestanden die ons uit de Wester-afdeeling gerapporteerd worden en die, welke in Kotawaringin bestaan. Ook in de taal zien we die overeenkomst, en een groot verschil met het Ngadjoesch en de dialecten daarvan, zooals dat gebruikt wordt in nagenoeg geheel Zuid-Borneo, met uitzondering der Ott Danoemsche gebieden, die een geheel andere taal bezigen.

In de legende achten de Kotawaringinsche Dajaks zich dan ook van die Wester-afdeeling afkomstig en nog thans heeft de volksverhuizing niet opgehouden. In historische tijden zijn de Mappan en Roekoe Dajaks in het Kotawaringinsche komen wonen.

Ik vermeen dan ook te mogen aannemen dat we in Zuid-Borneo drie groote groepen kunnen aannemen en wel de Ott Danoems in het Noorden, de Ngadjoes en hunne verwanten in het Oosten en de uit de Wester-afdeeling afgezakten in het Westen.

Nadat we de toestanden thans in hoofdtrekken met elkaar hebben vergeleken, kunnen we verder gaan met de behandeling van het onderwerp, dat ons bezig hield.

§ 25. De verplichtingen der bevolking ten aanzien der hoofden.

We hebben reeds hier en daar gezien dat de hoofden ten aanzien der bevolking bepaalde plichten hebben te vervullen, die meestal min of meer kostbaar zijn. Ook aan het hoofden-

ambt zijn echter voordeelen verbonden, die hen geheel of ten deele schadeloosstellen voor het verlies dat zij door hun ambt lijden.

In de eerste plaats dan zien we dat de bevolking verplicht is bij het kappen van klein hout, bij dat van groot hout, bij het branden, het planten en oogsten, het hoofd één dag bij te staan bij de bewerking zijner bouwvelden. Daardoor is hij dus in staat grootere velden te bewerken en dus meer te oogsten, zoodat althans de onderhoudsplichten, die op hem rusten, niet al te zwaar drukken. In die streken, waar men oudtijds alleen oudsten had, presteerde men die diensten te hunnen bate, ieder voor zoover betreft zijn eigen bestuurder. Bij deze hulp heeft men alleen te zorgen dat de helpers voldoende eten en drinken bekomen. Het hoofd behoeft geen andere wederdiensten te presteeren. De poeloehan krijgt tevens een kleine hulp uit de onder zijn «bevel» staande dorpen (twee à drie man per dorp).

Zooals bekend is, is deze hulp in Gouvernementslanden en ook in het Landschap, deze heffing vervangen door f 0.75, d.i. het wang kemit of wang tiga tali (n.l. drie maal f 0.25, hetgeen het toenmalig loon was voor een koeli).

Hoe men nu echter aan die drie dagen komt is mij niet duidelijk, evenmin hoe het Gouvernements adathoofd aan f 1.— wang kehormatan komt. Had deze — als hij vroeger bestaan heeft — recht op vier dagen werken?

In die streken echter waar de invloeden die op de Dajaksche gemeenschap inwerken, minder of nagenoeg niet voelbaar zijn geweest, vraagt men dit geld niet, maar wordt de arbeid ver-richt. Ook zijn er verschillende streken, waar zoowel de betaling als de hulp gegeven wordt. Het hoofd zou niet in staat zijn, zijn plichten te vervullen ten aanzien der gemeenschap als hem deze hulp niet werd verleend. Dit is dan ook een der redenen, waarom men in de binnenlanden reizende, zoo vaak de hoofden niet aan hun plichten, door de adat opgelegd, ziet voldoen, hoewel ze weten dat ze schadeloos gesteld zullen worden. Dit niet nakomen hunner plichten, uit onvermogen, is tevens reden dat de bevolking hen maar ten deele als hoofden beschouwt, en hen meer en meer voor Gouvernementsambtenaren gaat houden. Daardoor verzwakt hun invloed, en daarom ook, moet men hier in zien de reden tot de ontelbare klachten der ambtenaren over gemis aan invloed der Dajaksche hoofden.

Men heeft den hoofden iets ontnomen en hen maar ten deele schadeloos gesteld, men heeft daartegenover der bevolking een betaling opgelegd, die haar veel zwaarder weegt dan de feesten bij die werkzaamheden.

Tevens vallen onder deze afbetaling de kemit-diensten aan het hoofd te presteeren, als hij zich naar elders begeeft. Het hoofd toch roeit niet zelf (alleen als hij naar zijn bouwveld gaat); daarvoor heeft de bevolking dier vestiging hem de noodige diensten te leveren.

Ten slotte ziet men bij feesten hoe de bevolking kleine bijdragen levert om het hoofd te steunen. Een gewoonte, die ook bestaat als een particulier een feest geeft, dan plegen echter slechts de genoodigden — beter de komenden — iets mede te brengen; bij het hoofd heeft elke familie te leveren.

De Gouvernements- en Landschapdorpshoofden bekomen voor de moeite der belasting-inning bovendien acht % van het ontvangene.

De inkomsten, die de hoofden uit de rechtspraak trekken, zullen we later behandelen als dit onderwerp ter sprake komt.

Voorts bevinden zich in het bezit van het hoofd preciosa van de gemeenschap, zooals gemeenschappelijk gekochte gongs of heilige potten, en in Kotawaringin de bij feestelijke gelegenheden gebruikte drinkbekers, die gevormd worden door olifantstanden, welke men te zamen heeft gekocht.

Vroeger had hij het genot der slaven, maar moest daartegenover in hun levensonderhoud voorzien. Deze slaven waren natuurlijk niet die, welke door particulieren uit eigen fondsen waren aangeschaft.

(Wordt vervolgd).